

ΑΚΤΙΝΕΣ

ΕΠΙΣΤΗΜΗ-ΦΙΛΟΣΟΦΙΑ-ΚΟΙΝΩΝΙΚΑ ΖΗΤΗΜΑΤΑ-ΓΡΑΜΜΑΤΑ-ΤΕΧΝΗ

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

• «ΔΕΥΡΟ ΕΞΩ» (Γ.Β.Μ.)	113
• ΕΠΙΣΤΗΜΗ ΚΑΙ ΜΕΤΑΦΥΣΙΚΗ (Γωάννου Ξυνοπούλου).....	115
• Η ΤΟΥΡΚΙΚΗ ΣΤΑΣΗ ΕΝΑΝΤΙ ΤΟΥ ΕΛΛΗΝΙΣΜΟΥ ΚΑΤΑ ΤΟΝ ΕΙΚΟΣΤΟΝ ΑΙΩΝΑ (Βασ. Κ. Σταθάκη)	124
• ΤΑ ΘΕΜΕΛΙΩΔΗ ΔΙΚΑΙΩΜΑΤΑ ΤΟΥ ΑΝΘΡΩΠΟΥ ΚΑΙ Ο ΧΡΙΣΤΙΑΝΙΣΜΟΣ (Δημ. Λιαρομάτη)	131
• ΠΡΟΒΛΗΜΑΤΙΣΜΟΙ (Πανορμίτη)	138
• ΣΧΟΛΙΑ (Τομέως Τύπου τής Χ.Ε.Ε.).....	139
• ΕΠΙΣΤΟΛΑΙ	141
• ΣΤΟΥΣ ΕΜΜΑΟΥΣ (Ποίημα Έλ. Μάινα)	144

ΕΤΟΣ 59οv

ΑΠΡΙΛΙΟΣ 1996

ΑΡΙΘ. 570

ΔΡΧ. 200

«ΨΥΧΟΛΟΓΙΑ ΚΑΙ ΖΩΗ»

ΜΕΛΕΤΑΙ ΤΟΥ ΙΝΣΤΙΤΟΥΤΟΥ
ΨΥΧΟΛΟΓΙΑΣ ΚΑΙ ΨΥΧΙΚΗΣ ΥΓΙΕΙΝΗΣ

ΕΚΔΟΣΕΙΣ «ΑΚΤΙΝΩΝ»

Ἐπανεξεδόθη σὲ τέταρτη ἔκδοση

ΜΙΚΡΑ ΚΑΙ ΜΕΓΑΛΑ ΜΥΣΤΙΚΑ

Γιὰ ἀγόρια ἀπὸ 16 ἐτῶν καὶ ἄνω

Ἵπὸ

ΑΡ. Α. ΑΣΠΙΩΤΗ

ΨΥΧΙΑΤΡΟΥ

**Ἐπιμελημένη ἔκδοσις
μὲ 15 εἰκόνες ἐκτὸς κειμένου**

Κεντρικὴ διάθεσις τόμων καὶ παραγγελία:

Γραφεῖα περιοδικοῦ «Ἀκτῖνες»

Καρύτση 14, 105 61 Ἀθῆναι – Τηλ. 32 35 931

ΑΚΤΙΝΕΣ

ΟΡΓΑΝΟΝ ΤΗΣ «ΧΡΙΣΤΙΑΝΙΚΗΣ ΕΝΩΣΕΩΣ ΕΠΙΣΤΗΜΟΝΩΝ»

Έτος 59ον

ΑΠΡΙΛΙΟΣ 1996

Αριθ. 570

«ΔΕΥΡΟ ΕΞΩ»

Τέτοιο θαῦμα δὲν εἶχε ξανασυμβεῖ. Πρωτοφανής ἡ ἀνάσταση τοῦ Λαζάρου. Καὶ ἄλλες ἀναστάσεις εἶχαν πραγματοποιηθεῖ μὲ τὴ δύναμη τοῦ Θεοῦ. Νεκρὸς ὅμως τεσσάρων ἡμερῶν, ποῦ εἶχε ἀρχίσει νὰ ἀποσυντίθεται, γιὰ πρώτη φορά. Γι' αὐτὸ καὶ τὸ θαῦμα ἀποκτᾶ μοναδικὴ ἀξία.

Ἄλλὰ καὶ ὁ τρόπος τῆς ἀναστάσεως εἶναι χαρακτηριστικὸς. Ἐνα ἄπλο πρόσταγμα ἀπὸ τὸν Σωτῆρα Κύριο ἦταν ἀρκετό: **«Φωνὴ μεγάλη ἐκραύγασε· Λάζαρε, δεῦρο ἔξω»** (Ἰωάν. ια' 43). Μὲ τὸ πρόσταγμά Του αὐτὸ δείχνει τὴν κυριαρχικὴ ἐξουσία Του πάνω στὸ θάνατο. Ὁ θάνατος, ὁ μέχρι τότε τρομερὸς, ὑποχωρεῖ μπροστὰ στὸν Παντοδύναμο. Ὁ Χριστὸς φανερώνεται ἀδιάψευστα πὼς εἶναι ὄχι μόνον ἡ πηγὴ τῆς ζωῆς, ἀλλὰ καὶ κάθε πνευματικῆς ἀναστάσεως. Ὅχι μόνον οἱ νεκροὶ σωματικά, ἀλλὰ καὶ οἱ νεκρωμένους ἀπὸ τὴν ἁμαρτία ψυχὲς θὰ ἀνασταίνονται ἀπὸ τὸν πνευματικὸ θάνατο στὴ ζωὴ τῆς ἀρετῆς.

«Δεῦρο ἔξω». Λάζαρε, βγὲς ἔξω. Καὶ ὁ Λάζαρος ἐξέρχεται χωρὶς ἄλλη βοήθεια. Τελείως ὑγιὲς σὰν νὰ σηκώθηκε ὕστερα ἀπὸ ὕπνο. **«Καὶ ὁ διαλελυμένος ὠρθοῦτο, καὶ ὁ σεσηπὼς ἠσθάνετο· ὁ νεκρὸς ὑπήκουεν, καὶ ὁ δεσμώτης ἔτρεχεν, καὶ ὁ θρηνούμενος ἐσκήριτα»** (Χρυσόστομος).

Μοναδικὸ πρᾶγματι γεγονός. Δὲν εἶπε πρῶτα λῦστε τον. Βγάλτε του τὰ περιτυλίγματα. Βοηθήστε τον νὰ σηκωθεί. Τίποτε

ἀπὸ αὐτά. Ὅπου ἀντηχεῖ ἡ φωνὴ τοῦ Θεοῦ, ὅλα τὰ ἄλλα εἶναι περιττά. Ὁ Λάζαρος βγήκε ἀμέσως. Καὶ ἐρχεται τὸ νέο πρόσταγμα: **«Λύσατε αὐτὸν καὶ ἄφετε ὑπάγειν».** Λύστε τον καὶ ἀφήστε τον μόνον καὶ χωρὶς βοηθὸ νὰ πάει στὸ σπίτι του.

***

Αὐτὴ ἡ φωνὴ **«δεῦρο ἔξω»** δὲν ἀντήχησε μόνον μιὰ φορά. Ἀντηχεῖ κάθε ἡμέρα καὶ ἀπευθύνεται σὲ ὅλους μας. Καὶ μᾶς ζητᾷ νὰ βγοῦμε ἀπὸ τὰ μνήματα, ἀπὸ τὴ **«σκιά τοῦ θανάτου»**, ποῦ μᾶς τυλίγει ἐπικίνδυνα. Νὰ βγοῦμε ἀπὸ τὰ μνήματα τῆς ἀδρανείας, τοῦ μαρασμοῦ, τῆς ἀδιαφορίας μας στὶς ἀνάγκες τοῦ **«ἐμπεσόντος εἰς τοὺς ληστὰς»** πλησίον μας. Νὰ βγοῦμε ἀπὸ τοὺς καθημερινοὺς πιεστικοὺς καὶ καταπιεστικοὺς φόβους μας, ἀπὸ τὶς ὀλιγοπιστίες μας, ποὺ ναρκώνουν τὸ πνεῦμα καὶ νεκρώνουν τὴν ψυχὴ. Νὰ ἀπαλλαγοῦμε ἀπὸ τὶς ἐγωιστικὲς ἀντιδράσεις μας, ἀπὸ τὸ τυραννικὸ ἐγὼ μας, ποῦ μᾶς καταδικάζει στὴ σκοτεινὴ φυλακὴ τῆς πλὴν μεγάλης δυστυχίας.

Ὁ Ἰησοῦς μᾶς καλεῖ νὰ βγοῦμε ἔξω ἀπὸ ὅλα τὰ **«μνήματα»**, ποῦ μᾶς κρατοῦν αἰχμαλώτους, θλιβεροὺς δέσμιους, τῆς ἁμαρτίας. Νὰ ἀντηχήσει καὶ στὰ αὐτιά μας τὸ **«ἐγείρε ὁ καθεύδων καὶ ἀνάστα ἐκ τῶν νεκρῶν»** (Ἐφεσ. ε' 14). Νὰ σηκωθοῦμε, νὰ προχωρήσουμε ἀποφασιστικά, **«ἐν καινότητι ζωῆς»** (Ρωμ. στ' 4), νὰ ἀναστηθοῦμε ψυχι-

κά, νά ἀπενίσουμε τὸ ζωοπάροχο φῶς τῆς σωτηρίας.

«Δεῦρο ἔξω». Βγές ἔξω, μάς καλεῖ ὁ Χριστός, ἀπὸ τὸν παλαιὸ ἐαυτό σου, πού σέ ταλαιπωρεῖ καὶ δὲν σέ ἀφήνει νά δεῖς τὸ φῶς τὸ πνευματικό, τῆ χαρὰ τῆς προσφορᾶς, τὴν ὁμορφιά τῆς ἀληθινῆς ζωῆς. Βγές ἔξω ἀπὸ τὰ καταστροφικά πάθη, πού σέ βασανίζουν. Ἐλευθερώσου ἀπὸ τὰ δεσμά τῆς ἀδικίας. Βγές ἔξω ἀπὸ τοὺς θυμούς, τὰ νεῦρα, τὴν ἰσχυρογνωμοσύνη, τὴν ἀδιαφιλονίκητη αὐθεντία σου, τὴν ἐπιμονὴ στὴ λανθασμένη γνώμη σου. Ἀπὸ ὅλα ὅσα καταδικάζουν τὴν ψυχὴ σὲ ἠθικὸ μαρασμὸ καὶ πνευματικὴ νέκρωσι.

***

Ἄλλὰ καὶ πρὸς τοὺς λαοὺς καὶ τὰ Ἔθνη καὶ τοὺς Διεθνεῖς Ὄργανισμοὺς ἀπευθύνεται τὸ **«δεῦρο ἔξω»**. Βγές, ἐπὶ τέλους, ἔξω, ἀντηχεῖ ἡ θεία προσταγὴ σ' ἓνα κόσμον πού ἐξακολουθεῖ καὶ σήμερον νά ζῆ **«ἐν σκοτει»** σὰν νά μὴν ἀνέτειλε ὁ ἥλιος τῆς Δικαιοσύνης, ὁ Χριστός. Βγές ἔξω, ἐσύ, ὁ κάθε κυβερνήτης, ὁ πλανητάρχης, ὁ κάθε ἀξιωματοῦχος τῆς Δυτικῆς Εὐρώπης, πού **«ὄνομα ἔχεις ὅτι ζῆς καὶ νεκρὸς εἶσαι»** (Ἀποκάλ. γ' 1). Σπάσε τὸν ἀσφυκτικὸ κλοιὸ τῆς ἀκάθαρτης διπλωματίας, ἀνοίξε τὰ μάτια σου στὸ φῶς τῆς ἀλήθειας, τοῦ δικαίου καὶ παῦσε νά θυσιάζεις στὸ συμφέρον τὰ δίκαια τῶν ἀδυνάτων. Σταματήστε νά ζῆτε μὲ τὴν ἀνέντιμη σκοπιμότητα στὰ παγερὰ μνῆματα τῆς ψυχρῆς πολιτικῆς καὶ νά γεμίζετε τὸν κόσμον μνῆματα, πόνο, δάκρυα, συμφορές.

Βγεῖτε ἀπὸ τὴν ἀπάθειά σας στὶς κραυγές τῶν ἀδικουμένων καὶ παύσατε νά ἐρεθίζετε καὶ τοὺς πιὸ ὑπομονητικούς.

Ἄναπνεῦστε τὸν ἀέρα τῆς ἐντιμότητος, τῆς εἰλικρινείας, τῆς ἀληθείας, τῆς δικαιοσύνης. Τὸν ἀέρα ὄχι τῶν ἐρπετῶν, ἀλλὰ τῶν αἰετῶν, τῶν ἡρώων, τῶν ἀληθινῶν ἀνθρώπων. Τῶν εἰρηνοποιῶν, ὄχι τῶν εἰρηνοκαπῆλων. Ἄντιληφθεῖτε πῶς τὸ νά μένετε κλεισμένοι στὸν τάφο τοῦ στενόφυχου συμφέροντός σας, ὑπογράφετε τὴν δική σας καταδίκη. Κινδυνεύετε νά μείνετε γιὰ πάντα θαμμένοι στὰ τυραννικά πάθη σας, δυστυχησμένοι δοῦλοι τῶν ἀδυναμιῶν σας.

«Δεῦρο ἔξω» λέει καὶ στὸν καθένα μας σήμερον ὁ Χριστός. Βγές ἀπὸ τὰ μνῆματα τῆς ἁμαρτωλῆς ζωῆς καὶ ἔλα στὴ ζωὴ τῆς ἀληθινῆς χαρᾶς. Θά ἀκούσουμε τὴ φωνὴ Του;

***

Ἡ νίκη τοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ πάνω στὸ θάνατο καὶ τὶς σκοτεινὲς δυνάμεις εἶναι ἡ μεγάλη στιγμὴ τῆς ἱστορίας. Ἡ Ἀνάστασι Του ἀνορθώνει τὸν πεσμένο ἄνθρωπο καὶ τοῦ ἀνοίγει τὸ δρόμο τῆς πιὸ μεγάλης ἐλπίδος. Ἡ νίκη Του εἶναι καὶ δική μας νίκη. **«Συνήγειρε καὶ συνεκάθισεν ἐν τοῖς ἐπουρανίοις»** (Ἐφεσ. β' 6). Τὸ **«δεῦρο ἔξω»** ἦταν ὁ τύπος τῆς διπλῆς ἀναστάσεως, τῆς σωματικῆς καὶ ψυχικῆς ὄλων μας. Ἀπὸ ἐμᾶς ἐξαρτᾶται νά ἀνταποκριθοῦμε καὶ οἰκειωθοῦμε τὸ πρόσταγμα Του. Νά ζήσουμε κοντὰ στὸν Ἀναστάντα, ὡς **«υἱοὶ τῆς Ἀναστάσεως»**.

Γ.Β.Μ.

ΕΠΙΣΤΗΜΗ ΚΑΙ ΜΕΤΑΦΥΣΙΚΗ

Είναι πολλές οι σκοπιές από τις οποίες μπορούμε να δούμε το θέμα της 'Επιστήμης. Έτυμολογικά, ή επιστήμη και το ρήμα επί-σταμαι=γνωρίζω καλώς, έχουν κοινή ρίζα. Όμως ή επιστήμη, διακρίνεται από την απλή γνώση ή απλή γνώση περιορίζεται στο «**ότι**» δηλαδή γνωρίζει απλώς την ύπαρξη πραγμάτων και γεγονότων, ενώ ή επιστημονική γνώση περιέχει -κατά τον 'Αριστοτέλη- και το «**διότι**» φθάνει στο να γνωρίζει και τις αιτίες των πραγμάτων και των γεγονότων.

Ένας αρκετά φιλόδοξος ορισμός ονομάζει «*Επιστήμη*» την εξερεύνηση του εσχάτου λόγου ιδεών και πραγμάτων. Ο 'Αριστοτέλης αποκαλεί τους έχοντας την απλή γνώση μόνον «*έμπειρους*», ενώ τους γνωρίζοντας και τις αιτίες πραγμάτων και γεγονότων «*τεχνίτας*». Όμως, ή γνώση των αιτίων δεν μπορεί να πραγματοποιηθεί χωρίς προσπάθεια και έρευνα.

Αυτή ή ανασήτηση κρατεί το ανθρώπινο πνεύμα σε κατάσταση άνησυχίας και το παρακινεί να συνεχίζει την προσπάθεια για την προαγωγή της γνώσης. Κατά τον Καρτέσιο, ή άνησυχία που ύποκινεί την έρευνα σκοπεύει στην αναγωγή του άγνωστου στο γνωστό, του ανεξήγητου στο εξηγητό, του σκοτεινού στο έμφανές.

Σήμερα τείνουμε να θεωρούμε την επιστήμη ως ένα οργανωμένο σύστημα γνώσεων που περιέχει γενικές αλήθειες, διατυπωμένες υπό μορφήν νόμων που περιγράφουν τον τρόπο εξέλιξεως των υπό εξέταση φαινομένων. Με αυτήν την έννοια, ή επιστήμη εξασφαλίζει και την πρόβλεψη και πρόγνωση -ως ένα βαθμό- των μελλόντων να συμβούν. Έξάλλου, γνώση, σημαίνει δύναμη που εκφράζεται σε πολιτικά, οικονο-

μικά και στρατιωτικά πλεονεκτήματα και κέρδη.

Γι' αυτούς τους λόγους, ή επιστήμη χαρακτηρίσθηκε από τα πρώτα στάδια της ιστορίας του ανθρώπινου γένους ως μία αξία του πολιτισμού.

Η τάση για έρευνητική εξέταση του επιστητού είναι συμφυής προς την ψυχική υπόσταση του ανθρώπου «*πάντες οί άνθρωποι του είδέναι όρέγονται φύσει*», σύμφωνα με τον 'Αριστοτέλη, επί πλέον δέ χαρακτηρίζεται και ως δώρον Θεού προς τον άνθρωπο στην 'Αγία Γραφή.

Στο 38ο κεφάλαιο της Σοφίας Σειραχ στον στίχο 6 αναφέρεται ότι «*Αυτός (δηλαδή ο Κύριος) έδωκεν ανθρώποις επιστήμην ένδοξάξεσθαι έν τοις θαυμασίοις αυτού*».

Τά αγαθά και οί άνέσεις που προσφέρει ο σύγχρονος πολιτισμός είναι άπόρροιας της επιστημονικής προόδου· όμως, παράλληλα προς αυτά τά ευεργετήματα, εξέλισσονται ο φόβος και το άγχος από το ότι οί επιστημονικές κατακτήσεις δεν εύρίσκουν πάντοτε καλή χρήση. Τά πυρηνικά όπλα αλλά και τά μέσα του βιολογικού πολέμου δείχνουν σαφέστατα πόσο μεγάλοι είναι οί κίνδυνοι που συνυφαίνονται με την επιστημονική πρόοδο.

Δυστυχώς μάλιστα -όπως δείχνει ή ιστορία- οί καταστρεπτικές εφαρμογές της επιστήμης, προηγούνται των ευεργετικών και άγαθοποιών εφαρμογών. Η ανθρώπινη έδωσε άπόλυτη προτεραιότητα στην κατασκευή όπλων που βασίζονται στην ανεξέλεγκτη πυρηνική σύντηξη, ενώ δεν υπάρχει ακόμη μηχανή πραγματοποιούσα έλεγχόμενη πυρηνική σύντηξη για την παραγωγή ένεργείας με ειρηνικούς προορισμούς.

Θὰ ἦταν ἄδικο νὰ προσαφθεῖ στὴν ἐπιστήμη ἢ μομφὴ γιὰ τὰ δεινὰ ποὺ ἐσκεμμένως ἢ ἀθελήτως μπορεῖ νὰ ἐπισωρεῦσει στὴν ἀνθρωπότητα. Τὴν εὐθύνη τοῦ κακοῦ τὴν ἔχουν οἱ ἴδιοι οἱ ἄνθρωποι, διότι ἀπὸ αὐτοὺς ἐξαρτᾶται ἡ καλὴ ἢ ἡ κακὴ χρῆση τῶν ἐπιστημονικῶν ἐπιτευγμάτων. Καὶ εἶναι βέβαια ἀναμφισβήτητο ὅτι τὸ πρόβλημα τῆς κατασκευῆς πυρηνικοῦ ἀντιδραστήρος συντήξεως εἶναι πολὺ πρὸ δυσεπίλυτο ἀπὸ τὴν κατασκευὴ μᾶς βόμβας συντήξεως· διατυπώνεται ὅμως ἡ γνώμη ὅτι δὲν δόθηκε σ' αὐτὸν τὸν τομέα ἡ πρέπουσα προτεραιότης.

Ἐδῶ θὰ πρέπει νὰ σημειωθεῖ ἀκόμη, ὅτι οἱ προτεραιότητες στὴν χρηματοδότηση τῶν ἐπιστημονικῶν προγραμμάτων δὲν καθορίζονται ἀπὸ τοὺς καθ' αὐτὸ ἐπιστήμονες, ποὺ ἀφιέρωσαν τὴν ζωὴ τους στὴν ἀναζήτηση τῆς ἀληθείας. Καθορίζονται ἀπὸ ἄλλους παράγοντες, ὅπως οἱ πολιτικοί, οἱ στρατιωτικοί, οἱ ἐπιχειρηματικοί κ.ο.κ. ποὺ ἀποβλέπουν σὲ ἄλλες σκοπιμότητες. Ὁ φόβος, μὴπως χιτλερικοὶ κατὰ τὴν διάρκειά του 2ου παγκοσμίου πολέμου προηγηθοῦν στὸν ἀγῶνα δρόμου γιὰ τὴν κατασκευὴ πυρηνικῶν ὄπλων, ὤθησε τὴν ΗΠΑ στὸ πρόγραμμα Manhattan. Κατόπιν, ὁ ἀνταγωνισμὸς μεταξὺ Σοβιετικῆς Ἐνώσεως καὶ ΗΠΑ ἔδωσαν τὸ ἐναυσμα γιὰ τὴν ἀνάπτυξη τῆς διαστημικῆς ἐπιστήμης καὶ τεχνολογίας. Εἶναι λυπηρὸ τὸ ὅτι ὁ σημερινὸς μας κόσμος ἐπιβάλλει στοὺς ἐπιστήμονες του πολὺ ἐντονώτερα προβλήματα συνειδήσεως ἀπὸ ὅσον ἄλλοτε.

Παρ' ὅλον ὅτι οἱ ἀνεπτυγμένες χῶρες δὲν ἀγνοοῦν τὴν ὑπαρξὴ πνευματικῶν καὶ ἠθικῶν ἀξιών, στὴν πολιτικὴ τους πρακτικὴ νίοθετοῦν ἕναν ἀπροσχημάτιστο μακκιαβελισμό, μὴν ἀχαλίνωτη χρησιμοθηρία ποὺ δικαιολογημένα προκαλεῖ κάθε εἶδους ἀνησυχίες στοὺς σκεπτομένους ἀνθρώπους.

Σὲ διάφορες χῶρες ἔχουν δημιουργηθεῖ ὀργανώσεις ποὺ προσπαθοῦν νὰ ἀναχαιτίσουν αὐτὸν τὸν χείμαρρο τοῦ ἀμοραλισμοῦ, ὡπως εἶναι οἱ Concerned Scientists, τὸ Sierra Club, οἱ Φίλοι τῆς γῆς, ἢ Green Peace

καὶ ἄλλες.

Ὁ Einstein καὶ ἄλλοι διακεκριμένοι ἐπιστήμονες εἶχαν πρωτοστατήσει στὴν προσπάθεια νὰ πειθοῦν οἱ κυβερνήσεις νὰ σταματήσουν τὴν δοκιμὴν τῶν πυρηνικῶν ὄπλων.

Δὲν εἶναι ὅμως μόνον οἱ ἐξωτερικοὶ παράγοντες ποὺ ἐμποδίζουν ἢ διαστρεβλῶνουν τὴν σωστὴ ἐξέλιξη τῆς ἐπιστήμης.

Ἐπὶ τῶν ἐπισημοῦν καὶ πολλοὶ ἀνταγωνισμοὶ μεταξὺ τῶν ἐπιστημόνων καὶ προκαταλήψεις ποὺ ἐμποδίζουν τὴν κανονικὴ ἐξέλιξη τῶν ἐπιστημῶν. Εἶναι γνωστὸ ὅτι οἱ Newton καὶ Leibnitz ποὺ ἔχουν πιστωθεῖ ἀπὸ τὴν ἱστορία μὲ τὴν ἀνάπτυξη τοῦ ἀπειροστικοῦ λογισμοῦ, εἶχαν ἀνταγωνισμὸ καὶ ἐχθρότητα μεταξὺ των. Ὁ Sir Humphry Davy, ὁ διακεκριμένος χημικὸς στὸν ὅποιον ὀφείλεται ἡ ἀνακάλυψη τοῦ νατρίου καὶ τοῦ καλίου καθὼς καὶ ἡ λυχνία ἀσφαλείας τῶν ἀνθρακωρῶν, προσεπάθησε νὰ ματαιώσει τὴν εἰσοδοχὴ τοῦ βοηθοῦ του M. Faraday στὴν Royal Society τοῦ Λονδίνου. Ὁ Jenner ποὺ ἀνεκάλυψε τὸν δαμαλισμὸ, συνήντησε τρομερὴ ἀντίδραση ἀπὸ τοὺς συναδέλφους του καὶ ἐκινδύνευσε νὰ διαγραφῆ ἀπὸ τὴν Royal Society. Ἀνάλογη ἀντίδραση ποὺ τὸν ὠδήγησε στὰ ὄρια τῆς ψυχοπαθείας συνήντησε ὁ Semmelweiss ὁ αὐστριακὸς ἰατρός ποὺ εἰσηγήθηκε τὴν ἀντισηψία, καθὼς ἐπίσης ὁ Pasteur, ὁ Ehrlich καὶ ἄλλοι.

Ὁ Max Planck διατύπωσε κάποτε τὴν γνώμη ὅτι οἱ νεώτερες ἐπιστημονικὲς θεωρίαι δὲν κατάρθωσαν νὰ ἐπικρατήσουν παρὰ μόνον μετὰ τὸν θάνατο τῶν «αὐθεντιῶν» ποὺ τὴν ἀντιμάχονταν.

Ἀπὸ αὐτὰ τὰ λυπηρὰ παραδείγματα ἔχομε ἄμεσο τὴν ἐπαλήθευση τῆς γνώμης ποὺ ἐκφράζεται στὸν «Μενέξενο» τοῦ Πλάτωνος: «...πᾶσα τε ἐπιστήμη χωριζομένη δικαιοσύνης καὶ τῆς ἄλλης ἀρετῆς πανουργία, οὐ σοφία φαίνεται...»

Ἐπιπλέον λοιπὸν προϋπόθεση γιὰ τὴν διεξαγωγὴ τοῦ ἐπιστημονικοῦ ἔργου εἶναι ἡ ἀρετὴ καὶ ἡ ἀκαίρετος τοῦ χαρακτήρος.

Και σ' αυτό το σημείο ή επιστήμη συναντάται με την μεταφυσική, με άλλα λόγια με τὰ βαθύτερα «πιστεύω» του επιστήμονος, με τις αξίες που σέβεται και που έχουν διαμορφώσει τον χαρακτήρα του ως προσώπου.

Παλαιότερα είχε θεωρηθεί ότι αυτή καθ' έαυτήν ή επιστημονική γνώση αρκούσε για την διαμόρφωση άρτίων ανθρώπων που θα συγκροτούσαν εὐνομούμενες και εὐτυχημένες κοινωνίες.

Ὁ πειραματισμός έγινε σὲ ἀνατολή και δύση με πλήθος ιδεολογημάτων, πολιτικῶν και κοινωνικῶν σχημάτων. Σήμερα, δὲν έχουμε πιά παραισθήσεις: Ἡ επιστημονική γνώση αὐτή καθ' ἑαυτή δὲν ἐπαρκεί για τὴν διαμόρφωση ὀλοκληρωμένων ἀνθρώπων.

Εἶναι γνωστό, ὅτι ἡ λέξη Μεταφυσική προήλθε ἀπὸ τὸ τυχαῖο γεγονός ὅτι ὁ Ἀνδρόνικος ὁ Ρόδιος, ταξινομώντας τὰ συγγράμματα τοῦ Ἀριστοτέλους ταξινόμησε τὰ φιλοσοφικά μετὰ ἀπὸ τὰ φυσικά, δηλαδή τὰ ἀναφερόμενα σὲ φυσικὲς ἐπιστῆμες.

Στὸν ὄρο αὐτὸν ἔχουν ἀποδοθεῖ διάφορες σημασίες ὅπως εἶναι π.χ. ἡ προσπάθεια νὰ ἀναχθεῖ σὲ ἓνα σύνολον ὃ,τι ὑπάρχει και ἀποτελεῖ τὴν πραγματικότητα κατ' ἀντιδιαστολή πρὸς τὶς ἐπὶ μέρους ἐπιστῆμες, πὸν ἡ κάθε μιά τους πραγματεύεται ἓνα μέρος ἢ μὴν ἀποψη αὐτῆς τῆς πραγματικότητας.

Μπορεῖ ἀκόμα νὰ σημαίνει τὴν προσπάθεια τῆς διανοίας μας νὰ ἐξερευνήσει ὃ,τι ὑπάρχει ἢ εἶναι ἐνδεχόμενον νὰ ὑπάρχει πέρα ἀπὸ τὸν κόσμο τῆς ἐμπειρίας μας.

Ἐπίσης, μπορεῖ νὰ σημαίνει τὴν προσπάθεια νὰ διατυπωθοῦν ὀρισμένες ἀρχὲς γενικῆς ἰσχύος πὸν νὰ χρησιμεύουν σὰν θεμέλιο για κάθε ἐπιστημονική ἔρευνα τοῦ μέλλοντος.

Ἀκόμα, τὴν κριτική ἐξέταση ὄλων τῶν ἀπόψεων πὸν οἱ πὸν περιορισμένες και ἐξειδικευμένες μελέτες θεωροῦν ὡς ἀρχικά δεδομένα.

Τέλος, ὡς ἓνα εἶδος «μεταφυσικῆς» μπορεῖ νὰ χαρακτηριθεῖ και μὴ ἐπιστημονική θεωρία πὸν ἔχει τὴν δυνατότητα νὰ

ἐρμηνεύσει κάποιες ὀμάδες φαινομένων, πὸν ὅμως δὲν ἔχει ἐλεγχθεῖ σὲ ὄλη τῆς τὴν ἔκταση, ἐπειδὴ δὲν ὑπάρχουν οἱ ἀπαιτούμενες γι' αὐτὸ προϋποθέσεις (Μέσα πειραματισμοῦ κ.λ.π.).

Κατὰ τὶς σύγχρονες ἀντιλήψεις, ἡ μεταφυσική ὑποδιαιρεῖται σὲ ὄντολογία και σὲ κοσμολογία. Ἡ ὄντολογία ἀσχολεῖται με τὴν μελέτη τῆς ὑπάρξεως αὐτῆς καθ' ἑαυτήν ἀνεξαρτήτως τῆς φύσεως και τῆς οὐσίας ἐνὸς ἐκάστου ὑπαρκτοῦ ἀντικειμένου και διακρίνει μετὰξὺ τοῦ πραγματικῶς ὑπαρκτοῦ και τῶν φαινομένων. Ἐξ ἄλλου, ἡ κοσμολογία μελετᾷ τὸ σύμπαν ὡς ἓνα σύνολον φαινομένων και ἐπιχειρεῖ νὰ συνδυάσει τὶς μεταφυσικὲς εἰκασίες με τὶς ἐπιστημονικὲς ἐνδείξεις μέσα σὲ ἓνα συνεπὲς πλαίσιο. Τὰ προβλήματα πὸν ἐμπίπτουν σὲ τὴν περιοχή τῆς ἀναφέρονται σὲ τὸν χῶρο και σὲ τὸν χρόνο και σὲ ὃ,τι ὀνομάζομε ἀναγκαιότητα, ἀλλαγὴ και πιθανότητα.

Ἀπὸ τὴν ἐποχὴ τοῦ Πλάτωνος και τοῦ Ἀριστοτέλους δύο κυρίως τάσεις ἐμφανίσθηκαν σὲ τὸ πεδίο τῆς μεταφυσικῆς: ὁ ἰδεαλισμὸς ἢ ἰδεοκρατία και κατ' ἀντιπαράθεση ἢ ἐμπειριοκρατία.

Στὴν ἰδεοκρατία, τὸ κεντρικὸ δόγμα εἶναι ὅτι ὁ ἐξωτερικὸς κόσμος ἔχει ὑπόσταση μόνο σὲ τὴν νόσή μας. Οἱ νόμοι τῆς νοήσεως εἶναι ταυτοχρόνως και οἱ νόμοι τοῦ παντός. Κύριος ἐκπρόσωπος αὐτῆς τῆς σχολῆς σκέψεως ὁ Πλάτων, θεωρεῖ ὅτι τὸ «ὄντως ὄν» εἶναι μόνον οἱ ἰδέες. Οἱ νεοπλατωνικοὶ σὲ τὴν συνέχεια, ὑποστηρίζουν ὅτι ὁ ὑλικὸς κόσμος εἶναι ἀπόρροια τοῦ νοητοῦ κόσμου. Ἀκολουθοῦν οἱ σχολαστικοί, πὸν θεωροῦν ὅτι οἱ ἰδέες εἶναι «πρότυπα» ἢ «ἀρχέτυπα» πὸν ὑπάρχουν σὲ τὸ πνεῦμα τοῦ Θεοῦ.

Ἡ ἐμπειριοκρατία ἐξ ἄλλου θεωρεῖ τὴν ἐμπειρία ὡς βάση και πηγὴ κάθε γνώσεως. Συνήθως γίνεται διάκριση μετὰξὺ «δογματικῆς» ἐμπειριοκρατίας και «κριτικῆς» ἐμπειριοκρατίας.

Ἡ πρώτη, πὸν ὀνομάζεται και «αἰσθησιαρχία» θέτει ὡς δόγμα τὸ ὅτι ἡ ἐμπειρία

ἐκ τῶν αἰσθήσεων ἔχει τὴν ἀποκλειστικό-τητα τοῦ προσπορισμοῦ γνώσεων, ἐνῶ ἡ λεγομένη «κριτικὴ ἐμπειριοκρατία» δέχεται ὅτι καὶ ἡ νόηση παίζει σημαντικό ρόλο στὴν ἀπόκτηση γνώσεων, διότι ἐρευνᾷ καὶ κατεργάζεται, σύμφωνα μὲ τούς νόμους τῆς, τὴν πρώτη ὕλη ποὺ παρέχουν οἱ αἰσθήσεις, μετέχοντας ὄχι παθητικά, ἀλλὰ μὲ ἐνεργητικό τρόπο στὴν ὅλη διαδικασία. Ἐκτὸς ἀπὸ τὸν Πλάτωνα, ποὺ ἀναγνωρίζεται ὡς ὁ πρῶτος τῆ τάξει στὴν ἰδεοκρατικὴ σχολὴ σκέψεως, κατατάσσονται σ' αὐτὴν ὁ Καρτέσιος ὁ Leibnitz, ὁ Hegel καὶ ἄλλοι.

Στὴν ἐμπειριοκρατικὴ σχολὴ κατατάσσονται ὁ Ἀριστοτέλης, ὁ R. Bacon, ὁ Hume, ὁ Locke καὶ διάφοροι ἄλλοι.

Μιὰ ἐνδιάμεση θέση μεταξὺ τῶν δύο σχολῶν υἰοθέτησε ὁ Kant ὁ φιλόσοφος τοῦ 18ου αἰῶνος, ποὺ θὰ μπορούσε νὰ συνοψισθεῖ στὶς ἐπόμενες δύο προτάσεις:

Ἡ αἴσθησις χωρὶς τὴν νόηση εἶναι τυφλή. Ἡ νόηση χωρὶς τὴν αἴσθησις εἶναι κενή. Ἡ νόηση δὲν ἔχει μάτια γιὰ νὰ βλέπει... Οἱ αἰσθήσεις δὲν μποροῦν πάλι νὰ σκεφθοῦν. Ἔτσι ὁ Kant ἐγίνε ἰδρυτὴς τῆς λεγομένης κριτικῆς φιλοσοφίας. Αὐτὴ προεθεύει ὅτι ἡ μεταφυσικὴ εἶναι ἀδύνατον νὰ υπάρξει ὡς ἐπιστήμη, ἀφοῦ οἱ στόχοι τῆς ἐκφεύγουν τοῦ πεδίου τῶν αἰσθήσεων.

Ἀναγνωρίζοντας ὁμως τὴν ὑπαρξὴ τοῦ ἠθικοῦ κακοῦ στὸν κόσμο καὶ τὴν ἔλλειψη ἀποδόσεως δικαιοσύνης, «καθάρσεως» καὶ πραγματώσεως τοῦ ἠθικοῦ νόμου, ποὺ τὴν ὑπαρξὴ του δέχεται ὡς ἀδιάσειστη ἀλήθεια, ὁ Kant ἐπανερχεται στὴν ἔννοια τοῦ Θεοῦ, ὡς Νομοθέτου τοῦ Ἠθικοῦ νόμου.

«Ὁ ὑπεράνω μου ἑναστρὸς οὐρανὸς ὁ ἠθικὸς νόμος ποὺ ὑπάρχει μέσα μου».

Σὲ παλαιότερες ἐποχές, ἐπιστήμη καὶ μεταφυσικὴ κατῳρθῶσαν νὰ διατηροῦν ἕνα συγχρονισμό στὸ δῆμα τους. Ὅμως, ἀπὸ τὶς ἀρχὲς τοῦ αἰῶνος μας μέχρι σήμερα σημειώθηκε τόσο ραγδαία ἐπιτάχυνση στὴν ἐξέλιξη τῶν φυσικῶν ἐπιστημῶν, ὥστε νὰ εἶναι ἀνέφικτη ἡ παρακολούθηση τῶν μεταφυσικῶν προεκτάσεων, ποὺ συνεπάγονται οἱ

ἀλλεπάλληλες ἀνακαλύψεις, ποὺ συσσωρεύονται «ἐν ριπῇ ὀφθαλμοῦ».

Καὶ ἔχει βαρύνουσα σημασία τὸ ὅτι ἡ ἐπιστήμη, γιὰ νὰ ἀφομοιωθεῖ ἀπὸ τὸν ἄνθρωπο, δὲν εἶναι ἀρκετὸ νὰ μείνει στὸ ἐπίπεδο τῆς πληροφορίας. Πρέπει νὰ προχωρήσει στὸ στάδιο τοῦ «διδώματος». Ἴσως ἡ γνώση νὰ μὴ εἶναι στὴν οὐσία τίποτε περισσότερο ἀπὸ μιὰ ἐξοικείωση μὲ κάποιον θέμα, ἕνα εἶδος συνηθείας, ὅπως εἶπε κάποτε ὁ Sommerfeld.

Ἐνα ἀκόμη, ἰδιαίτερο χαρακτηριστικὸ τῆς ἐποχῆς μας εἶναι ἡ προσπάθεια νὰ περιληφθοῦν ὅλοι οἱ φυσικοὶ νόμοι σὲ μιὰ μεγάλη ἐνοποιητικὴ θεωρία ποὺ νὰ ἐρμηνεύει καὶ τὰ 4 εἶδη τῶν δυνάμεων ποὺ παρατηροῦνται στὴν φύση: Τὴν ἠλεκτρομαγνητικὴ δύναμη, τὴν ἀσθενῆ πυρηνικὴ δύναμη τὴν ἰσχυρὴ πυρηνικὴ δύναμη καὶ τὴν βαρῦτητα. Ὑπάρχουν ἀρκετοὶ διαπρεπεῖς ἐπιστήμονες ποὺ εὐελπιστοῦν ὅτι ὁ στόχος αὐτὸς θὰ ἐπιτευχθεῖ, ἴσως μάλιστα σὲ κάποιον ὄχι πολὺ μακρινὸ μέλλον.

Ἄλλοι πάλι, θεωροῦν ὅτι κάτι τέτοιο θὰ μείνει γιὰ πάντα ἀνέφικτο καὶ ὅτι στὴν καλλίτερη περίπτωση θὰ ἔχομε μιὰ διαδοχὴ θεωριῶν ποὺ θὰ δίνουν, ἢ μιὰ μετὰ τὴν ἄλλη, μιὰ καλλίτερη προσέγγιση στὴν πραγματικότητα.

Ἀληθινὲς ἐπαναστάσεις ποὺ ἀνοίξαν καινούργιους δρόμους γιὰ τὴν ἐπιστήμη τοῦ 20ου αἰῶνος εἶναι οἱ θεωρίες τῆς σχετικότητος τοῦ Einstein, ἡ φυσικὴ τῶν κβαντικῶν φαινομένων καὶ ἡ μελέτη τῶν δυναμικῶν συστημάτων ποὺ ἀναπτύχθηκε στὶς 3 ἢ 4 τελευταῖες δεκαετίες καὶ ἐγίνε γνωστὴ μὲ τὸ ἐντυπωσιακὸ ὄνομα «θεωρία τοῦ χάους».

Θὰ πρέπει ἀκόμα νὰ λεχθεῖ ὅτι ποτὲ μέχρι τώρα δὲν συνέβη νὰ εἶναι τόσο δυοδιάκριτα τὰ σύνορα μεταξὺ ἐπιστήμης καὶ μεταφυσικῆς. Ἔχουν διατυπωθεῖ προβλέψεις ποὺ κυμαίνονται ἀπὸ τὴν περιοχὴ τῆς ἀχαλινώτου αἰσιοδοξίας ὡς τὴν περιοχὴ τοῦ πιὸ ἐπιφυλακτικοῦ σκεπτικισμοῦ.

Μὲ τὴν ἀνακάλυψη τῆς διπλῆς ἕλικος

του γενετικού κώδικος στην δεκαετία του '50 ο James Watson άποτολμούσε να γράψει μέσα στο βιβλίο του "Molecular Biology of the Genes" ότι στα προσεχή 30 έτη θα γίνουν γνωστές σ' έμάς όλες οι χημικές αντιδράσεις που συμβαίνουν μέσα στον ανθρώπινο οργανισμό, ενώ όπως βλέπουμε σήμερα, υπάρχουν ακόμη πλείστα προβλήματα που ζητούν την λύση τους.

Έξ άλλου ο J. Haldane είχε διατυπώσει την γνώμη ότι το σύμπαν μπορεί να είναι όχι μόνο πιό παράξενο από όσο το φανταζόμαστε αλλά πιό παράξενο και από όσο θα μπορούσαμε να φαντασθούμε!

Η θεωρία της «Μεγάλης έκρηξης» που δέχεται για το σύμπαν μιάν ήλικία της τάξεως των 15 δισεκατομμυρίων έτων, φαίνεται γενικώς παραδεκτή από την πλειοψηφία των κοσμολόγων. Επίσης είναι έν πολλοίς δεκτή και η «άνθρωπολογική» ή «άνθρωπική» άρχη που διαβλέπει μέσα από τις λεπτές ισορροπίες και σχέσεις των δυνάμεων, που διέπουν τα φυσικά φαινόμενα και την έν γένει ιστορία του σύμπαντος, μιá σκοπιμότητα που απέβλεπε στο να υπάρξουν ή να υπάρξει τουλάχιστον ένας πλανήτης κατάλληλος για να φιλοξενήσει έμβια όντα όπως έμεις οι ίδιοι. Είναι όμως τόσο μεγάλη και ή ποικιλία των θεωριών και εικασιών που έχουν διατυπωθεί, ώστε να υπερβαίνει και τις πιό παράτολμες πτήσεις των μυθιστορημάτων έπιστημονικής φαντασίας. Γίνεται έτσι λόγος περι άναριθμίων συμπάντων διακλαδιζομένων και παραλλήλως εξελισσομένων και που αποκλείεται να επικοινωνήσουν μεταξύ τους χωρίς άναστροφή της ροής του χρόνου (Everett), για να παραμερισθεί έτσι ή σχιζοφρενική εικόνα της «νεκροζώντανης γάτας του Schrödinger». Οι μελανές όπες, γίνονται όμφάλιοι λώροι και άφετηρίες για να γεννηθούν «σύμπαντα δρέφη».

Γίνεται λόγος για σύμπαντα «γόνιμα» και σύμπαντα «άγονα». Τα άγονα περιέχουν νεφελώματα μόνον, ενώ τα γόνιμα έχουν το προτέρημα να σχηματίζουν και

άστερες μέσα στα νεφελώματά τους. Μέρος από τους άστερες αυτούς γίνονται μελανές όπες και κατ' άκολουθίαν «όμφάλιοι λώροι» για την παραγωγή νέων συμπάντων. Έτσι, τα «γόνιμα» σύμπαντα μπορούν να αναπαράγονται αλλά και να χρησιμεύουν ως ξενισται ζωής.

Έχομε έτσι ένα είδος «φυσικής έπιλογής», που εύνοει τα γόνιμα σύμπαντα εις βάρος των άγόνων. Ένα είδος «κοσμολογικού δαρβινισμού», που όμως δεν συνοδεύεται και από άλληλοσπαραγμούς για την επιβίωση...

Κυκλοφορούν ακόμη και ιδέες για «συμμετοχικά σύμπαντα» όπου παρατηρητές και παρατηρούμενοι κόσμοι, είναι στενά συνυφασμένοι μεταξύ τους, σύμφωνα με τις εισηγήσεις της κβαντικής φυσικής.

Τέτοιες ιδέες που αναπτύσσονται στα βιβλία των Davies, Hawking και άλλων ειδικών της θεωρητικής φυσικής έχουν και άλλοτε έμφανισθεί σέ τεύχη των «Ακτίων». Όμως οι συγγραφείς αυτοί δεν τίγουν παρὰ ελάχιστα ή και καθόλου το υπό συζήτηση θέμα από της σκοπιάς της χριστιανικής κοσμολογίας.

Ό John Polkinghorne του όποιου θα εκθέσουμε μερικές άπόψεις, άφου έργάσθηκε επί χρόνια ως καθηγητής της μαθηματικής φυσικής στο Cambridge, άποφάσισε έν συνεχεία να γίνει και ιερέυς της άγγλικανικής εκκλησίας.

Ό Polkinghorne, όπως και άλλοι συγγραφείς, εκφράζει την άποψη ότι ή ωραιότης των φυσικών νόμων και ή λεπτή ισορροπία με την όποία λειτουργούν, συνιστούν την ιδέα ένδς Πανσόφου Δημιουργού. Υπάρχει δηλαδή ένα κίνητρο για την άποδοχή ένδς είδους «φυσικής θεολογίας».

Μιά τέτοια εικόνα, προσελκύει την σκέψη μας, όμως δεν άπειυθύνεται στην άγάπη μας.

Ό Einstein παραδέχεται ότι τον διακατέχει ένα είδος θρησκευτικότητας, που εκδηλώνεται σαν άπέραντος θαυμασμός για την δομή του κόσμου, όπως μās την άπο-

καλύπτει ή επιστήμη.

Δηλώνει όμως ότι δεν πιστεύει σε προσωπικό Θεό.

Ο Polkinghorne θεωρεί αυτή την «φυσική θεολογία» ως ένα Δούρειο ίππο. Δεν είναι δυνατόν να αντικατασταθεί ή Αγία Τριάς από τον Μέγα Μαθηματικό - Δημιουργό του σύμπαντος. Τίθεται εδώ το ερώτημα:

Είναι συμβιβαστός ο Θεός της φυσικής θεολογίας με την χριστιανική πίστη σ' ένα προσωπικό Θεό που ενδιαφέρεται για τον κόσμο, δέχεται προσευχές και προνοεί και κυβερνά τον κόσμο;

Ο αδιάφορος έγγυητής της συνεχείας του κόσμου απέχει πολύ από τον Θεό των Αβραάμ, Ισαάκ και Ιακώβ.

Υπάρχουν πολλοί που δέχονται την έννοια ενός Θεού που είπε το «γενηθήτω» για τον κόσμο, κατόπιν όμως άφησε το δημιουργήμα Του να λειτουργεί μόνο του σαν ένα καλοκουρνιασμένο ρολόι.

Μερικοί θεωρούν ακόμη, ότι ενδέχεται να εμφανίζεται «από καιρού εις καιρόν» αυτός ο Δημιουργός για να επαναρυθμίσει το ρολόι.

Αυτές οι ιδέες είναι ασυμβίβαστες με την χριστιανική άποψη που έννοεί τον Θεό ενδιαφερόμενο και άλληλεπιδρώντα με την Δημιουργία Του. Δεν είναι ο οικοδεσπότης που άφησε το κτίριό Του στους ένοικιαστές για να το κάνουν ό,τι νομίζουν.

Επί πλέον, αν ο Θεός άφησε στον άνθρωπο περιθώρια δράσεως μέσα στον κόσμο, γιατί θα απαγόρευε κάποιο τέτοιο περιθώριο στον εαυτό του;

Στην περαιτέρω προσπάθειά του για την κατανόηση της άλληλεπιδράσεως Θεού και κόσμου, ο Polkinghorne ανάγεται στην σκέψη του Αγ. Μαξίμου του Όμολογητού.

Ο Άγιος Μαξίμος διακρίνει τρία είδη έκδηλώσεως του θείου θελήματος: Την συναίνεση, την οικονομία και την ευδοκία.

1. Η συναίνεση άφορα στις περιπτώσεις όπου ο Θεός επιτρέπει σε κάποιους παράγοντες να δράσουν ή σε κάποιες περι-

στάσεις να ακολουθήσουν την πορεία τους. Στο βιβλίο του Ίωβ εικονίζεται μια τέτοια συναίνεση, όπου ο Θεός επιτρέπει στον πονηρό να εκπειράσει τον Ίωβ, για να θριαμβεύσει τελικά ή άρετή του Ίωβ και να αποδειχθεί ότι ο πειραζόμενος δεν υπέκυψε στον πειρασμό της βλασφημίας.

Το νόημα είναι ότι για να μην αφαιρέσει ο Θεός την έλευθερία από τα έλλογα δημιουργήματά του, τους επιτρέπει να κάμουν και κακή χρήση της έλευθερίας τους. Σε αναλογία δεν πρέπει να αποδοθεί μομφή στον Θεό που δεν έμπόδισε το Auschwitz. Υπεύθυνοι γι' αυτό ήταν ο Hitler και οι συνεργάται του.

2. Η οικονομία. Έδώ ο Άγ. Μαξίμος αναφέρει ως παράδειγμα την ιστορία του Ίωσήφ που οι άδελφοί του τον επώλησαν ως δούλο στην Αίγυπτο, όμως αυτό έγινε αιτία να σωθούν από τον λιμό όλη ή οικογένεια του πατέρα του Ιακώβ και όλοι οι συγγενείς του, και ακόμη και όλόκληρη ή Αίγυπτος.

Ο Polkinghorne θεωρεί ότι οι συγκεντρώσεις των γαλαξιών και ή εν γένει ιστορία του σύμπαντος, ή αναπαραγωγή των κυττάρων στους ζωντανούς οργανισμούς, ή ιστορία του ανθρώπου, ή έκουσία παραδοχή αυτοπεριορισμών εκ μέρους των ανθρώπων για να μπορούν έτσι να υπάρξουν οι κοινωνίες, οι κανονικότητες και ή ευστάθεια που εν γένει εμφανίζει ο κόσμος, είναι έκδηλώσεις της θείας οικονομίας.

3. Η ευδοκία. Ως παράδειγμα αναφέρει εδώ ο Άγιος Μαξίμος την κλήση του Αβραάμ και τις επαγγελίες του Θεού προς τον Αβραάμ και τους απογόνους του.

Η έλαστικότητα που εμφανίζεται στην δημιουργία, συνηγορεί υπέρ της ιδέας ότι ο Θεός επιδρά επ' αυτής χωρίς διαταραχή των όσων θεωρούμε ως φυσικούς νόμους.

Δεν μάς είναι όμως δυνατό να γνωρίσουμε τον τρόπο ενεργείας του Θεού.

Εξ άλλου γνωρίζομε ότι ή ύλική ύποσταση του ανθρώπου, του επιτρέπει να δρά μέσα στον κόσμο.

Ὁ Καρτέσιος θεωρεῖ ὅτι ὑπάρχει μιὰ ἀναλογία ἀνάμεσα στὸν τρόπο πὸν διευθύνουμε τὸ σῶμα μας καὶ στὸν τρόπο μὲ τὸν ὁποῖο ὁ Θεὸς ἐπιδρᾷ στὸν κόσμον.

Θεωρεῖται ὅτι ὁ ἄνθρωπος ἔχει:

1. Δυνατότητα γιὰ ἀπευθείας δράση (Κινεῖ τὰ μέλη τοῦ σώματός του κ.λ.π.).

2. Μερικὸ (περιορισμένο) βαθμὸ αἰσθήσεως τῶν συμβαινόντων (π.χ. αἰσθάνομαι πονοκέφαλο, δὲν ξέρω ὅμως τὴν πίεση τοῦ αἵματός μου).

3. Περιορισμὸ τῆς προοπτικῆς (βλέπω τὸν κόσμον μέσῳ τῶν αἰσθητηρίων ὀργάνων τοῦ σώματός μου).

4. Εὐπάθεια (Εἶμαι τρωτός, σὲ ἀσθένειες, σὲ ἀτυχήματα, στὸ γῆρας).

Γιὰ τὸν Θεὸ δὲν ὑφίσταται κανεὶς περιορισμὸς ἀναφορικῶς πρὸς τὰ 3 πρῶτα σημεῖα.

Στὸ 4, τὸ «παθητὸν» εἶναι νοητὸ μόνον κατὰ τὴν ἐνανθρώπηση τοῦ Θεοῦ καὶ τὴν θυσία Του ὑπὲρ τοῦ κόσμου.

(«*Τὰς νόσους ἡμῶν ἔλαβε καὶ τὰς ἀσθενείας ἐδάσασε*»).

Ὅμως σὲ ἀντιστάθμισμα τῆς εὐπαθείας τοῦ ἀνθρώπου στὴν παρούσα ζωὴ προσφέρεται ἡ ἐλπίς τῆς ἀναστάσεως μὲ ἀφθαρτὸ σῶμα.

Ὁ Schrödinger ἐκφράζει τὴν σκέψη:

1. Τὸ σῶμα μου ἐργάζεται ὡς ἓνας μηχανισμὸς σύμφωνα μὲ τοὺς φυσικοὺς νόμους.

2. Γνωρίζω ὅμως ἀπὸ τὴν ἄμεσο ἐμπειρία μου ὅτι ἐγὼ διευθύνω τὴν κίνηση τοῦ σώματός μου.

Μὲ αὐτὰ τὰ δύο δεδομένα συμπεραίνει τελικὰ ὅτι τὸ ἐγώ, δηλαδὴ τὸ πρόσωπο, ἐλέγχει τὴν κίνηση τοῦ ἀτόμου κατὰ τοὺς νόμους τῆς φυσικῆς. Ἔτσι ὁ Schrödinger καταλήγει νὰ υἱοθετήσῃ τὴν δοξασία τῶν ἀνατολικῶν θρησκευμάτων, δηλαδὴ τὴν ταύτιση τοῦ «ἀτιμάν» καὶ τοῦ «μπραχμάν», μ' ἄλλα λόγια, τὴν ἐνσωμάτωση τοῦ «ἐπὶ μέρους ἐγώ», στὸ «παγκόσμιο ἐγώ».

Ὁ Polkinghorne ἀπορρίπτει αὐτὸ τὸ συμπέρασμα τοῦ Schrödinger θεωρώντας

ὅτι ἀντιφάσκει πρὸς τὴν προσωπικὴ μας ὑπευθυνότητα ἐναντι τοῦ Θεοῦ, ὁ ὁποῖος εἶναι ἄλλος ἀπὸ ἐμᾶς τοὺς ἴδιους, ἀλλὰ καὶ πρὸς τὴν προσωπικὴ μας ἐμπειρία ὅτι εἴμαστε κάτι διαφορετικὸ ἀπὸ τοὺς ἄλλους ἀνθρώπους καὶ ἀπὸ τὸ σύμπαν, πὸν μᾶς περιβάλλει.

Θεωρεῖ ἐπίσης ἀπαράδεκτη τὴν ἰδέα τῆς «μετοχικῆς ἀνθρωπολογικῆς ἀρχῆς» κατὰ τὴν ὁποία τὸ σύμπαν ἐπηρεάζεται ἀπὸ τὴν παρουσία καὶ τὴν δράση τῶν παρατηρητῶν πού ὑπάρχουν μέσα σ' αὐτό, παρ' ὅλον ὅτι ἡ ἰδέα αὕτη ἐπιστρατεύει πρὸς ἐπίρρωσή της τὴν κβαντικὴ θεωρία.

Ὁ Polkinghorne γράφει: Οὐδέποτε θεώρησα βάσιμη τὴν ἐπιχειρηματολογία πού ἀναπτύσσουν γιὰ νὰ συσχετίσουν τὴν μετοχικὴ ἀνθρωπολογικὴ ἀρχὴ μὲ τὴν κβαντικὴ θεωρία. Δὲν μοῦ εἶναι δυνατὸν νὰ παραδεχθῶ ὅτι ἐλέγχω ἢ διαμορφῶνω τοὺς φυσικοὺς νόμους ἐνῶ πιστεύω ὅτι ὁ Θεὸς τοὺς ἐλέγχει. Οἱ κανονικότητες τῶν φυσικῶν νόμων ἀντικατοπτρίζουν τὴν πρόνοια καὶ τὸ ἐνδιαφέρον τοῦ Θεοῦ γιὰ τὴν δημιουργία του καὶ εἶναι ἐκφάνσεις τῆς συναινετικῆς καὶ τῆς κατ' οἰκονομίαν θελήσεώς Του. Δὲν ἐπεμβαίνει διαταράσσοντας καὶ τὴν λειτουργία τους μὲ ἰδιοτροπία καὶ αὐθαιρεσία, διότι αὐτὸ θὰ ἦταν ἀντίθετο πρὸς τὴν αἰωνία ἀξιοπιστία Του καὶ θὰ τὸν ἐνεφάνιζε ὡς ἓνα εἶδος ταχυδακτυλογοῦ.

Ἐν τούτοις, οἱ φυσικοὶ νόμοι δὲν ἀποτελοῦν ἓνα εἶδος «ζουρλομανδύα» πού νὰ περιορίζει τὴν θεϊκὴν δράση. Ἀκόμα καὶ ἡ σημερινὴ ἀντίληψή μας περὶ τῶν φυσικῶν νόμων δὲν ἀποτελεῖ ἐξαντλητικὴ περιγραφή τοῦ συμφώνου μὲ τὴν λογικὴν μας κόσμον, ὅπως αὐτὸς πραγματικὰ ὑπάρχει. Εἶναι ἀδύνατον νὰ ἀποκλείσουμε ὅτι νέες συνθήκες γιὰ τίς ὁποῖες δὲν ἔχουμε προγενεστέρα ἄμεσο ἀντίληψη ἐνδέχεται νὰ ἐπιτρέψουν τὴν ἐμφάνιση φαινομένων πού μᾶς εἶναι τελείως ἄγνωστα.

Ἡ φυσικὴ δὲν ἰσχυρίζεται ὅτι κατέχει κάτι εὐρισκόμενο πέραν τῆς περιοχῆς πού ἔχει ὡς τώρα ἐξερευνήσει.

Ἡ εἴσοδος σὲ νέες περιοχὲς ἀποκαλύπτει ἀπροσδόκητα καὶ ἀπρόβλεπτα φαινόμενα.

Ἀκόμη, οἱ φυσικοὶ νόμοι ποὺ γνωρίζουμε, δὲν συνεπάγονται τὴν ἀνυπαρξία κάποιας εὐκαμψίας ποὺ νὰ ἀφήνει χῶρο τόσο γιὰ τὴν ἀνθρώπινη ὅσο καὶ γιὰ τὴν θεϊκὴ ἐπέμβαση ἐντὸς τῶν διαδικασιῶν ποὺ περιγράφουν οἱ νόμοι αὐτοί.

Ἐπὶ πλέον, μπορεῖ νὰ λεχθεῖ ὅτι κάθε τι ποὺ θεωροῦμε ὡς Θεῶμα εἶναι μιὰ ἐκδήλωση τῆς προνοιακῆς δράσεως τοῦ Θεοῦ κάτω ἀπὸ ἀσυνήθεις συνθήκες. Οἱ παλαιότεροι φιλόσοφοι ἀπὸ τὸν Πλωτῖνο ὡς τὸν Whitehead θεωροῦσαν τὴν ὕλη ὡς ἀδρανῆ καὶ ἄμορφο.

Ὅμως οἱ σημερινὲς ἀντιλήψεις τῆς κοσμολογίας, τῆς βιολογίας καὶ τῆς μοριακῆς γενετικῆς μαρτυροῦν τὴν ὑπαρξὴ ἑνὸς καταπληκτικοῦ δυναμικοῦ μὲ τὸ ὅποιο ἡ Θεία Πρόνοια ἔχει ἐφοδιάσει τὴν ὕλη. Οἱ αὐστηρὲς ἀπλότητες τῶν φυσικῶν νόμων προσφέρουν τὴν βάση γιὰ νὰ διαμορφωθοῦν συστήματα τόσο σύνθετα καὶ καρποφόρα, ὅπως εἶναι τὰ ἔμβια ὄντα καὶ οἱ δικοὶ μας ὄργανοι. Ἐχομε σήμερα μιὰ τελείως νέα εἰκόνα γιὰ τὰ συστήματα ὕλης ποὺ διατελοῦν σὲ εὐκαμπτο ὀργάνωση. Ὁ Francois Jacob λέγει ἀπερίφραστα:

Ἡ Βιολογία εἶναι ἀδύνατον νὰ ἀναχθεῖ σὲ ἀμιγῆ φυσικὴ, ὅμως ἐπίσης δὲν μπορεῖ νὰ ὑπάρξει μὲ τρόπο αὐτόνομο καὶ ἀνεξαρτήτως ἀπὸ τὴν φυσικὴ.

Ὁ Polkinghorne παρομοιάζει τὴν ψυχροσωματικὴ ἐνότητα τοῦ ἀνθρώπου μὲ τὴν εἰκόνα ἑνὸς εἶδους «ἀμφιβίου» ποὺ μετέχει ὕλης καὶ πνεύματος.

Θεωρεῖ ὅμως ὅτι ὁ Θεὸς εἶναι τελείως ἀνεξάρτητος τῆς ὕλης καὶ ἔχει ἀπεριορίστη ἰκανότητα ἐπιδράσεως ἐπὶ τοῦ κόσμου, ρυθμίζοντας τὴν ροὴ τῶν κοσμικῶν διαδικασιῶν. Ὁ Θεὸς ἐπιδρᾷ ἐπὶ τοῦ κόσμου, χωρὶς ὅμως ὁ κόσμος νὰ ἀποτελεῖ ἕνα εἶδος σώματος τοῦ Θεοῦ, ὅπως τὸ ἀντιλαμβάνεται ὁ πανθεϊσμός. Ὁ Θεὸς δὲν εἶναι «ἀμφίβιον» μὲ τὴν ἔννοια ποὺ ἀναφέρθηκε προη-

γουμένως καὶ ὁ κόσμος δὲν εἶναι ἀναγκαῖος γιὰ τὴν ὑπαρξὴ τοῦ Θεοῦ. Ἀντιστρόφως ὅμως, ἡ ὑπαρξὴ τοῦ κόσμου ἐξαρτᾶται ἀναγκαῖως ἀπὸ τὸν Θεό. Ὁ Polkinghorne μνημονεύει καὶ τὶς ἀπόψεις τῶν Πατέρων τῆς ἀνατολικῆς Ἐκκλησίας, σύμφωνα μὲ τὶς ὁποῖες ὁ Θεὸς ἐπιδρᾷ ἐπὶ τοῦ κόσμου διὰ τῶν ἐνεργειῶν Του καὶ ὄχι διὰ τῆς οὐσίας Του.

Στὴν συνέχεια ἀναφέρει ὅτι γιὰ πολλοὺς φυσικοὺς, ἡ ἀπροσδιοριστία ποὺ ἀποτελεῖ τὸ ὑπόστρωμα τῶν κβαντικῶν φαινομένων εἶναι τὸ πεδῖον ποὺ καθιστᾷ δυνατὴ τὴν ὀλοκλήρωση τῶν ἀλληλεπιδράσεων μεταξὺ αἰσθητοῦ καὶ νοητοῦ κόσμου καὶ συνιστᾷ τὸν χῶρο ὅπου ἐκδηλώνεται καὶ ἡ σκόπιμος δράσις τοῦ Θεοῦ. Γιὰ τοὺς φυσικοὺς τὰ κβαντικὰ φαινόμενα ἐμφανίζουν μιὰν ἐπιφανειακὴ στατιστικὴ κανονικότητα. Ὅμως τὰ ἐπὶ μέρους συμβάντα ποὺ ἐστιάζονται σὲ καθένα σωματίδιο ξεχωριστά, χαρακτηρίζονται ὡς ἐγγενῶς τυχαῖα καὶ ἀναιτίως συμβαίνοντα. Ὁ Polkinghorne καταλήγει ὅτι ἐνδέχεται ὑπὸ ὀρισμένους συνθήκες τὰ κβαντικὰ γεγονότα σωρευτικῶς ἐνισχυόμενα, νὰ ἔχουν «μακροκοσμικὰ ἀποτελέσματα» δὲν παρέχουν ὅμως, κατὰ τὴν γνώμη του, ἐπαρκῆ βάση γιὰ τὴν ἐκδήλωση ἐλευθερίας δράσεως τόσο τοῦ ἀνθρώπου ὅσον καὶ τοῦ Θεοῦ.

Ἀντιθέτως, ἀποδίδει ἰδιαιτέρα σημασίαν στὴν εὐκαμψία ποὺ ἐμφανίζουν τὰ πολύπλοκα δυναμικὰ συστήματα ποὺ ἐρευνᾷ ἡ θεωρία τοῦ χάους. Ἡ κανονικότης τῆς λειτουργίας τῶν ρολογιῶν καθὼς καὶ τῶν κινήσεων τῶν πλανητῶν τοῦ ἡλιακοῦ μας συστήματος, ποὺ γιὰ καιρὸ θεωρούσαμε ὡς παραδείγματα λειτουργίας τοῦ φυσικοῦ κόσμου, ἀποτελοῦν οὐσιαστικὰ μιὰ σπανιότητα μέσα στὴν μεγάλη ποικιλία τῶν δυναμικῶν συστημάτων. Ἡ αἰτιότης, ὅπως τὴν ἀντιλαμβάνομασταν παλαιότερα, ἀποτελεῖ μικρὸ μόνον μέρος τῆς ὅλης ἱστορίας. Δὲν θὰ ἐπιχειρήσουμε ἐδῶ νὰ περιγράψουμε τὶς δυναμικὲς ἀστάθειες καὶ νὰ ἀναπτύξουμε τὴν θεωρία τοῦ χάους. Θὰ ἀναφέρουμε μόνον ὅτι

ή σύγχρονη έρευνα μᾶς πληροφορεῖ γιὰ τὸ πῶς ἓνα σύστημα μπορεῖ νὰ ὀδεύσει ἀπὸ τὴν τάξη καὶ τὴν ὀργάνωση πρὸς τὸ χάος καὶ νὰ δείξει στοχαστικὴ (ἀπρόδλεπτη) συμπεριφορὰ, ἐνῶ μᾶς διαβεβαιώνει παράλληλα ὅτι ὑπάρχει δυνατότης νὰ προκύψει μὲ διαφόρους τρόπους - ἐπὶ παραδείγματι μὲ σύγκλιση πρὸς ἓνα «έλκυστήν» μία νέα ὀργάνωση καὶ τάξη.

Καὶ ὁ Polkinghorne συνοψίζει τὴν νέα εἰκόνα τῶν πραγμάτων ὡς ἐξῆς: Ἡ ἔννοια τοῦ σύμπαντος ποὺ δουλεύει σὰν ρολοὶ εἶναι πιά νεκρὴ γιὰ τὴν ἐπιστήμη. Τὸ μέλλον δὲν εἶναι μιὰ ταυτόλογη ἐπανάληψη τοῦ παρελθόντος. Ἡ Φυσικὴ ἐμφανίζει ἀνοικτὲς δυνατότητες γιὰ νέα συμβάντα σὲ ὅλες τὶς κλίμακες μεγέθους, ἀπὸ τὴν κλίμακα τοῦ μικροκόσμου ὅπου τὰ κβαντικὰ φαινόμενα παίζουν σημαντικό ρόλο μέχρι τῆς κλίμακας τῶν ἀστρονομικῶν μεγεθῶν.

Ἡ φυσικὴ περιγράφει τῶρα ἓναν κόσμο, ὅπου ὁ ἄνθρωπος δὲν ἀποτελεῖ πιά μιὰ αἰνιγματικὴ ἐξαίρεση ἀλλὰ ἓνα κανονικὸ κάτοικο.

Ἐπὶ τὴν ὑπάρχουν βεβαίως ἀκόμα πολλὰ αἰνίγματα πρὸς λύση, διαφαίνεται ὅμως μὲ ἐλπιδοφόρο τρόπο ἡ κατεύθυνση πρὸς τὴν ὁποία πρέπει νὰ ἀναζητήσουμε τὴν λύση τους.

Ἡ εἰκόνα τοῦ κόσμου ποὺ ἀρχίζει νὰ ἐμφανίζεται, ἐνθαρρύνει τὴν ἀποψη ὅτι ὁ ἄνθρωπος εἶναι μιὰ ψυχοσωματικὴ ἐνότητα, ὅπου ὕλη καὶ διάνοια ἀποτελοῦν τοὺς δύο συμπληρωματικούς πόλους τῆς ὄντητάς του.

Ἡ εὐκαμψία καὶ τὰ περιθώρια ἀπροβλέπτου ποὺ ὑπάρχουν μέσα στὴν δημιουργία, καθιστοῦν κατανοητὸ τὸ περιθώριο μέσα στὸ ὁποῖο μπορεῖ νὰ ἐκδηλωθεῖ ἡ ἠθελημένη ἀνθρώπινη δράση καθὼς καὶ ἡ ἀπεριορίστη δυνατότητα δράσεως τοῦ Θεοῦ. Τὸ γεγονός ὅτι ἡ ὑπαρξὴ μας περιλαμβάνει ὑλικὸ καὶ φθαρτὸ σῶμα, μᾶς καθιστᾶ ὑποχείριους στοὺς νόμους τῆς φθορᾶς.

Ὅμως πέραν τῆς φθορᾶς καὶ τῆς ἀλύσεως τοῦ σώματός μας ἔχουμε, χάρις στὴν χριστιανικὴ ἐλπίδα, τὴν προοπτικὴ τῆς ἀναστάσεως καὶ τῆς ὑπάρξεώς μας ἐν ἀφθαρσίᾳ μέσα σ' ἓνα νέο περιβάλλον διὰ τῆς ἐνεργείας τοῦ Θεοῦ.

Μὲ τὸ θέλημα τοῦ Θεοῦ, τὸ φθαρτὸ θὰ καταποθεῖ ἀπὸ τὴν ζωὴ (Β' Κορινθ. ε' 4). Καὶ ἡ κτίση θὰ ἀπελευθερωθεῖ ἀπὸ τὴν φθορὰ καὶ θὰ ἀποκτήσει τὴν ἐνδοξη ἐλευθερία τῶν τέκνων τοῦ Θεοῦ (Πρὸς Ρωμαίους δ' 21).

Ὅμως ἡ χριστιανικὴ ἐλπίδα δὲν εἶναι μόνον ἐσχατολογικὴ. Τὸ σχέδιο τοῦ Θεοῦ θὰ προχωρεῖ πάντοτε πρὸς τὴν πραγμάτωσή του, παρὰ τὰ ἐμπόδια ποὺ θὰ προέρχονται ἀπὸ τὶς ἀντίθετες δυνάμεις. Ἡ ἔννοια τῆς παρουσίας ἐλπίδος στηρίζεται στὸ ἀδιάκοπο ἐνδιαφέρον καὶ στὴν δράση τοῦ Θεοῦ ἐπάνω στὸν κόσμο ποὺ ὁ Ἴδιος δημιούργησε.

Ἡ προσευχὴ καὶ ἡ λατρεία ἐκ μέρους τοῦ ἀνθρώπου πραγματώνουν τὴν συμμετοχὴ του στὴν δράση τοῦ Θεοῦ καὶ προσανατολίζουν τὴν θέλησή του στὴν κατεύθυνση πρὸς τὴν ὁποία ὁ Θεὸς ὀδηγεῖ τὴν πορεία τοῦ κόσμου.

Ὁ Ρ. Τ. Gease δίνει μιὰν εἰκόνα ἀνάλογη πρὸς ἄθλημα τοῦ σκακιού. Ὅπως ὁ πολὺπειρος δάσκαλος τοῦ σκακιού νικᾷ τελικὰ τὸν ἀντίπαλό του χάρις στὴν ὑπεροχὴ γνώσεων καὶ κρίσεως ποὺ διαθέτει, ἔτσι καὶ ὁ Θεός, γνώστης τῶν πάντων καὶ ἔχων τὰ πάντα ὑπὸ τὸν ἔλεγχόν Του, πραγματοποιεῖ τὸ σχέδιό Του, παρὰ τὶς ἀντιδράσεις τῶν ἀντιτιθεμένων παραγόντων.

Συνοψίζοντας, θὰ λέγαμε ὅτι ἡ εἰκόνα ποὺ ἡ σύγχρονη ἐπιστήμη μᾶς δίνει γιὰ τὸν κόσμο, ὅπου κατοικοῦμε, εἶναι ὅτι ὄχι μόνον δημιουργήθηκε ὑπὸ τοῦ Θεοῦ, ἀλλὰ τελεῖ καὶ κάτω ἀπὸ τὴν ἀδιάκοπη πρόνοιά Του.

ΙΩΑΝΝΗΣ ΕΥΝΟΠΟΥΛΟΣ

Η ΤΟΥΡΚΙΚΗ ΣΤΑΣΗ ΕΝΑΝΤΙ ΤΟΥ ΕΛΛΗΝΙΣΜΟΥ ΚΑΤΑ ΤΟΝ ΕΙΚΟΣΤΟΝ ΑΙΩΝΑ

Τὰ πρόσφατα γεγονότα στο Νοτιοανατολικό Αιγαίο, ή κυνική όμολογία του Ρ. Ντενκτάς σχετικά με τους 1617 άγνωμένους του Άττίλα στην Κύπρο, οι επαναλαμβανόμενες προκλήσεις των Τούρκων Ίσλαμιστών στην Κωνσταντινούπολη έναντιόν του Οίκουμενικού Πατριαρχείου και των άλλων μνημείων του έλληνισμού, ή παρατεινόμενη για είκοσι και πλέον έτη κατοχή του βορείου τμήματος της Κύπρου, αποτελούν σοβαρά έρεθίσματα για μια ιστορική ανάδρομη σχετική με τὰ δεινά του γένους από την τουρκική έπιθετικότητα, που εκδηλώνεται σε κάθε περίπτωση με τον γνωστό βάρβαρο τρόπο, ό όποιος αποτελεί χαρακτηριστικό της φυλής των.

Η αντιπαλότητα των δύο λαών χρονολογείται από τον ΙΔ΄ αιώνα και συνεχίζεται έκτοτε σε ποικίλες έναλλασσόμενες φάσεις. Είται γνωστόν από τὰ μαθητικά θραυία, αλλά και από την προφορική άκόμη παράδοση τὸ τί έχει ύποστει ό έλληνισμός ανά τους αιώνες από τον άσιάτη κατακτητή. Για τις άθαιρεσίες και την τρομοκράτηση των ύποταγμένων στους Όσμανλήδες λαούς ό Arnold Toynbee, άναφερόμενος ειδικώτερα στην δράση του σώματος των Γενιτσάρων γράφει: «*Περί τὰ μέσα του δεκάτου έβδόμου αιώνα οι άνθρωποι αυτοί ποιμενικοί κύνες είχαν «έπανελθει εις την φύσιν» μετατραπέντες εις λύκους, οι όποιοι έλυμαίνοντο τας ανθρώπινας άγέλας του Πατισάχ, άντι να τας φυλάσσουν και να τηρούν την τάξιν έντός αυτών*»¹.

Δέν θα άναφερθούμε όμως στην συνέχεια σε αυτές τις περιόδους της μακράς όθωμανικής κυριαρχίας επί των χριστιανικών λαών της άνατολής και του άραβικού κόσμου, αλλά θα ειδικεύσουμε την άφήγηση αυτή στα έγκλήματα όμαδικού χαρακτήρα που είδαν τὸ φῶς κατά τον άπερχόμενον είκοστόν αιώνα, όποτε σημειώνεται μία σημαντική στροφή στις γενικώτερες έπιδιώξεις και στην τακτική των Τούρκων έναντι των ύποταγμένων σε αυτούς λαών.

Στὰ χρόνια της Όθωμανικής άυτοκρατορίας ή σχέση αυτής με τους ύποδούλους λαούς ήταν σχέση ύποταγής και έκμεταλλεύσεως αυτών από την κυρίαρχο δύναμη. Οι δέ διώξεις και τὰ σκληρά μέτρα έφαρμόζοντο κατ΄ αυτών κυρίως, όσάκις μεταξύ των ύποδούλων εκδηλούτο αντίδραση κατά της κυριαρχίας του Σουλτάνου και έπεδιώκετο ή άποτίναξη της τυραννίας.

Είται γνωστή π.χ. ή τρομοκρατία κατά των χριστιανικών πληθυσμών στο Μωρηά, που εξαπέλυσαν οι κατακτητές μετά την καταστολή της έξεγέρσεως αυτών τὸ 1770 με την ρωσική παρότρυνση και την παρουσία του πρίγκιπα Όρλώφ. Όπως επίσης ή καταστροφή της Χίου, των Ψαρών, της Κάσου στα χρόνια της μεγάλης Έλληνικής Έπανάστασεως τὸ 1821 με στόχο την ύποταγή του ξεσηκωμένου έλληνισμού, καθώς και ό άπαγχονισμός του Γρηγορίου Ε΄, των έπωνύμων Φαναριωτών και του άωνύμου λαού στην Πόλη μετά την άναγγελία της έξεγέρσεως στην Πελοπόννησο.

Βέβαια στην μακρά διάρκεια της Τουρκοκρατίας υπήρξαν περιόδοι (όπως επί του

1. Arnold Toynbee: «Σπουδή της ιστορίας» σελ. 176.

Σουλτάνου Σελήμ Α' τὸ 1519), ὅποτε οἱ Χριστιανοὶ διέτρεξαν τὸν κίνδυνον νὰ ἐξισλαμισθοῦν ἢ νὰ σφαγοῦν, ἀλλὰ τοῦτο ἐκρίθηκε ὅτι ἀντιβαίνει στὸ ὑπὸ τοῦ Μωάμεθ τοῦ Πορθητῆ ἐπιβληθὲν καθεστῶς, τὸ ὁποῖο ἐπιστοποιοῦντο καὶ ἀπὸ γέροντες μουσουλμάνους μάρτυρες ἀπὸ τὴν Ἀδριανούπολη. Ἔτσι τὸ πρόγραμμα ὁμαδικῶ ἐξισλαμισμοῦ ἐγκαταλείφθηκε καὶ περιορίσθηκε σὲ ὀρισμένες περιοχὲς τῆς Μικρᾶς Ἀσίας καὶ Βορείου Ἠπείρου, ὅπου σημειώθηκαν περιορισμένης ἐκτάσεως ἐκούσιες ἢ καὶ ἀκούσιες περιπτώσεις ἐξισλαμισμοῦ, ὅποτε ὑπῆρξαν καὶ τὰ ἥρωικά παραδείγματα ἀντιστάσεως τῶν νεομαρτύρων.

Στὶς τελευταῖες περιόδους τῆς ἀπολυταρχίας τῶν Σουλτάνων -κατὰ τὰ τέλη τοῦ ΙΘ' καὶ στὴν ἀνατολὴ τοῦ Κ' αἰῶνα- σημειώνονται σημαντικὰ γεγονότα στὸ ἐσωτερικὸ τῆς αὐτοκρατορίας. Ἡ προϋπάρχουσα παρακμὴ αὐτῆς καὶ ἡ αἶγλη τῶν νέων ιδεῶν ποὺ ἔρχονταν ἀπὸ τὴν Δύση συνήρπισαν πολλὰ ἀνήσυχα στοιχεῖα σὲ μέτωπο ἀντιδράσεως κατὰ τοῦ ἐπικρατοῦντος καθεστώτος καὶ τοῦ αὐταρχικοῦ σουλτάνου Ἀβδούλ Χαμίτ Β' (1876-1909), ὁ ὁποῖος θεωροῦσε εὐπρόσδεκτα τὰ εὐρωπαϊκὰ δάνεια γιὰ τὴν συγκράτηση τῆς καταρρέουσας οἰκονομίας τοῦ κράτους καθὼς καὶ τὴν δυτικὴ τεχνολογία ἀλλὰ ἀντετίθετο στὸν δυτικὸ τρόπο ζωῆς καὶ ὀργανώσεως τῆς πολιτείας. Γι' αὐτὸ στράφηκε κατὰ τῶν νεωτεριστῶν.

Ἡ κίνηση τῶν νεωτεριστῶν ποὺ τελικὰ πῆρε τὸ ὄνομα τῶν νεοτούρκων περιελάμβανε στὴν ἀρχὴ -ὅπως συμβαίνει συνήθως σὲ τέτοιες περιπτώσεις- ποικιλία ἀπόψεων καὶ ἀνομοιογένεια ὁπαδῶν. Μουσουλμάνοι, δημόσιοι ὑπάλληλοι, πρίγκηπες, μικροαστοὶ, στρατιωτικοί, ὀρθόδοξοι χριστιανοί, μαρωνῖτες, ἀρμένιοι, ἔβραιοι, προσπαθοῦσαν νὰ βροῦν μιὰ κοινὴ γραμμὴ πλεύσεως. Τὸ 1902 ἀπὸ τὸ ἑτερόκλητο αὐτὸ σύνολον ξεχώρισαν δύο τάσεις: τῶν ἀληθινὰ φιλελευθέρων, ποὺ φαντάζονταν ἓνα ὁμοσπονδιακὸ κράτος διαφόρων ἐθνοτήτων καὶ θρησκευμάτων, καὶ τῶν τούρκων ἐθνικιστῶν,

οἱ ὁποῖοι ἐπιζητοῦσαν τὴν ἐπιβολὴ τοῦ τουρκικοῦ στοιχείου μέσα ἀπὸ ἓνα σύστημα κεντρικῆς συγκεντρωτικῆς ἐξουσίας καὶ εἶχαν προφανῶς μεγαλύτερη ἐπίδραση στοὺς κύκλους τῶν Τούρκων ἀξιωματικῶν καὶ ποὺ ἔδωσε τελικὰ τὸν τόνο στὸ καθεστῶς ποὺ ἐπιβλήθηκε μετὰ τὴν ἐπιτυχία τοῦ κινήματος.

Παράλληλα ἐκινοῦντο καὶ ἰσλαμιστὲς ποὺ ἐπεδίωκαν ὅπως ὁ Σουλτάνος ἀναδειχθῆ χαλίφης ὄλων τῶν μουσουλμάνων καὶ ἠγηθεῖ αὐτῶν σὲ ἓνα ἱερὸ πόλεμο κατὰ τῶν ἀντιστρατευομένων τὸ Ἰσλάμ.

Τελικὰ ἡ ἰδεολογία ποὺ ἐπικράτησε ἦταν ὁ παντουρκισμὸς, δηλαδὴ ὁ φυλετικὸς ἐθνικισμὸς τῶν ἀξιωματικῶν τοῦ νεοτουρκικοῦ κινήματος, ποὺ ἐνῶ δὲν ἀντιμετώπιζε τὴν ἐχθρότητα τῶν εὐρωπαϊκῶν δυνάμεων, ἐπέδιωκε τὴν ἐξάλειψη τῶν ἄλλοεθνῶν καὶ τῶν ἐν γένει μειονοτήτων ποὺ ζοῦσαν στὴν πολυεθνικὴ ὀθωμανικὴ ἐπικράτεια. Οἱ νεοτούρκοι ἂν καὶ δὲν ἔδειχναν ἰδιαιτέρου σεβασμὸ στὴν μουσουλμανικὴ θρησκεία, ἐπέτυχαν ὅμως τὴν σύζευξη τῆς ιδιότητος τοῦ πιστοῦ τοῦ Ἰσλάμ μετὰ τὴν ἐθνικιστικὴ ταυτότητα τοῦ Τούρκου.

Ἔτσι τὸν Ἰούνιο τοῦ 1908 μετὰ ἀφορητὴ τὴν σχεδιαζόμενη ἐπέμβαση τῶν εὐρωπαϊκῶν δυνάμεων γιὰ τὴν αὐτονομίηση τῆς Μακεδονίας μετὰ τὸ πρόσχημα νὰ καταπαύσει ἡ ἀναταραχὴ ποὺ εἶχε ξεσπάσει μετὰ τὸν Μακεδονικὸ ἀγῶνα (1904-1908), οἱ ἀξιωματικοὶ τοῦ τρίτου ὀθωμανικοῦ σώματος στρατοῦ στὴν Θεσσαλονικὴ κινήθηκαν ἀστραπιαῖα πρὸς τὴν πρωτεύουσα καὶ ἀπαίτησαν ἀπὸ τὸν Σουλτάνο τὴν ἐπαναφορὰ τοῦ συντάγματος τοῦ 1876. Ἀνυποψίαστοι οἱ λαοὶ τῆς αὐτοκρατορίας γιὰ τὶς πραγματικὲς διαθέσεις τῶν νεοτούρκων πίστεψαν στὶς φιλελεύθερες διακηρύξεις των καὶ ἓνα κλίμα αἰσιοδοξίας κυριάρχησε μετὰξὺ αὐτῶν. Ἔτσι τὴν πρώτη ἐκείνη στιγμὴ οἱ ἐπαναστάτες ἔδιναν φανερὰ τὸ χέρι πρὸς ὅλους τοὺς λαοὺς ποὺ ἀπάρτιζαν τὸ Ὄθωμανικὸ Κράτος, ὑπόσχονταν παραχωρήσεις καὶ ὅλες τὶς ἐλευθερίες καὶ καλοῦσαν τὶς ἐθνό-

τα πᾶσαν τὴν χώραν καὶ ἀναγκάζοντα τοὺς ἀτυχεῖς κατοίκους ἀόπλους τὸ πλεῖστον νὰ ζητῶσι καταφύγιον εἰς τὰς ἀντίκρου νήσους καὶ τὴν ἐλευθέραν Ἑλλάδα. Τὸ λίαν κακόπιστον τοῦτο καὶ βάρβαρον ἔργον τῶν Νεοτούρκων, τὸ ὑπομνησκον τὰς αἰσχίους τῶν Οὐννων καὶ ἄλλων βαρβαρικῶν σιφῶν εἰς ἑλληνικὰς χώρας ἐπιδρομὰς ἐξήγειρεν τὴν ἑλληνικὴν ἀγανάκτησιν».

Ἔτσι κατεστράφησαν οἱ ἀνθοῦνες ἐλληνικὲς κοινότητες τῆς Μαινεμένης, τῆς Παλαιᾶς Φώκαιας, τῆς Κρήνης, τῆς Περγάμου καὶ χιλιάδες πρόσφυγες ἀπὸ τις περιοχὲς αὐτὲς συνέρευσαν καὶ στὴν Σμύρνη, ὅπου ὁ μητροπολίτης αὐτῆς Χρυσόστομος πρωτοστάτησε στὴν περιθάλψη αὐτῶν. Ἡ δράση του αὐτὴ προκάλεσε τὸν θαυμασμὸ τῶν εὐρισκομένων στὴν Σμύρνη ἀνταποκριτῶν τῶν εὐρωπαϊκῶν ἐφημερίδων, οἱ ὁποῖοι τὸν ἀπεκάλεσαν «ὁμηρικὸ ἥρωα», ἀλλὰ ταυτόχρονα καὶ τὴν «μῆνιν» τοῦ βαλῆ τῆς περιοχῆς Ραχμη Βέη, ὁ ὁποῖος μὲ τὴν κήρυξη τοῦ πρώτου παγκοσμίου πολέμου τὸν ἀπέλασε ὡς «ἐπικίνδυνον γιὰ τὴν δημόσια τάξη». Σὲ ὅλο τὸ διάστημα τοῦ πολέμου ὁ Χρυσόστομος παρέμεινε στὴν Κωνσταντινούπολη ὡς συνοδικὸς καὶ ἀσχολήθηκε μὲ τὴν συγγραφὴ βιβλίου σὲ γαλλικὴ γλῶσσα μὲ τίτλο: «Ὁ Ἑλληνισμὸς τῆς Μικρᾶς Ἀσίας καὶ ἡ Νέα Τουρκία», σὸ ὁποῖο περιέγραψε λεπτομερῶς τοὺς διωγμοὺς τῶν νεοτούρκων κατὰ τοῦ ἑλληνικοῦ στοιχείου τῆς Ἰωνίας.

Σύμφωνα μὲ στατιστικὲς τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριαρχείου ἕως τὰ τέλη τοῦ 1914 μὲ τὴν μέθοδο αὐτὴν ἐκτοπίστηκαν 154.000 Ἕλληνες ἀπὸ τὰ παράλια σὸ ἐσωτερικὸ τῆς Μικρᾶς Ἀσίας. Στὸν ἀπολογισμὸ τῆς πρώτης φάσεως τῶν διωγμῶν ἐγγράφονται ἀκόμη ἡ ἐξάρθρωση τοῦ ἑλληνικοῦ ἐμπορίου, ἡ μείωση τῶν μαθητῶν στὰ ἑλληνικὰ σχολεῖα καὶ ἡ προσφυγιά. Μέχρι τὸ τέλος τῶν βαλκανικῶν πολέμων ἡ ἐλεύθερη Ἑλλάδα εἶχε δεχθεῖ τὸ πρῶτο κύμα προφύγων ἀπὸ 150.000 ἄτομα.

Γιὰ τὴν στάση τοῦ ἐπισήμου ἑλληνικοῦ

κράτους ἔναντι αὐτῆς τῆς καταστάσεως εἶναι σκόπιμον νὰ ὑπομνησθεῖ ὅτι, παρὰ τοὺς νικηφόρους βαλκανικοὺς πολέμους καὶ λόγῳ τῶν πιέσεων ἀφ' ἑνὸς τῆς Αὐστροουγγαρίας καὶ Ἰταλίας, ποὺ ἀπαιτοῦσαν τὴν ἐνωμάτωση τῆς ἀπελευθερωθείσης ἀπὸ τὸν ἑλληνικὸν στρατὸν Βορείου Ἠπείρου σὸ νεοσυσταθὲν ἀλβανικὸ κράτος καὶ ἀφ' ἑτέρου τῆς Τουρκίας, ἡ ὁποία δὲν ἀνεγνώριζε ὡς ὀριστικὴ τὴν κυριαρχία τῆς Ἑλλάδας στὰ ἀπελευθερωθέντα ἀπὸ τὸν ἑλληνικὸ στόλο καὶ κατοικούμενα ἀπὸ ἀμιγεῖς ἑλληνικοὺς πληθυσμοὺς νησιὰ τοῦ Ἀνατολικοῦ Αἰγαίου, οἱ ὑφιστάμενες αὐτὲς ἐκκρεμότητες γιὰ τὴν τύχη τῆς Βορείου Ἠπείρου καὶ τῶν νησιῶν αὐτῶν ἀποτελοῦσαν γιὰ τὴν περίοδο 1913-14 τὰ μείζονα ἐθνικὰ θέματα.

Καὶ τότε τέθηκε ἀπὸ τις Μεγάλες Δυνάμεις τὸ δίλημμα νὰ ἐγκαταλειφθεῖ ἡ Βόρειος Ἠπειρος πρὸς ἱκανοποίηση τῶν ἰταλικῶν ἀξιώσεων, προκειμένου αὐτὲς νὰ τηρήσουν εὐμενὴ στάση στὴν ὑπόθεση τῶν νησιῶν τοῦ Ἀνατολ. Αἰγαίου. Ἄν καὶ ἡ ἑλληνικὴ κυβέρνηση συμμορφώθηκε στὶς ἀρχὲς τοῦ 1914 μὲ τις ἀπαιτήσεις τῶν εὐρωπαϊκῶν δυνάμεων καὶ ἀπέσυρε τὸν ἑλληνικὸν στρατὸ ἀπὸ τὴν Βόρειο Ἠπειρο, ἡ ἐκκρεμότητα γιὰ τὴν τύχη τῶν νησιῶν παρέμεινε, γεγονός τὸ ὁποῖο ἐξεμεταλλεύοντο οἱ Τούρκοι προκειμένου νὰ ἀσκοῦν ἀφόρητες πιέσεις στὸν ἑλληνισμὸ ποὺ ζοῦσε στὴν ἐπικράτεια τῆς Ὄθωμανικῆς αὐτοκρατορίας. Σὲ ἐνδειξὴ διαμαρτυρίας γιὰ τοὺς διωγμοὺς τοῦ ἑλληνικοῦ στοιχείου στὴν Θράκη καὶ Μικρὰ Ἀσία ὁ διάδοχος στὸν Οἰκουμενικὸ Θρόνον τοῦ Ἰωακείμ τοῦ Γ' πατριάρχης Γερμανὸς ἐκήρυξε τὴν Ὁρθόδοξη Ἐκκλησία σὲ διωγμὸ καὶ ἀποφάσισε τὸ κλείσιμο τῶν ἐκκλησιῶν καὶ τῶν ἑλληνικῶν σχολειῶν στὶς περιφέρειες τῆς δικαιοδοσίας του.

Κάτω ἀπὸ αὐτὲς τις συνθῆκες ἡ Ἑλλάδα ἀντιμετώπιζε τὸ ζήτημα ἀφ' ἑνὸς μὲ διπλωματικὲς βολιδοσκοπήσεις γιὰ μία ἐπίσημη συμφωνία γιὰ ἀνταλλαγὴ πληθυσμῶν καὶ ἀφ' ἑτέρου μὲ στρατιωτικὴ προετοιμα-

οία και ιδιαίτερα με ένιςχυση του Πολεμικού Ναυτικού για τὸ ἐνδεχόμενο ἐπαναλήψης τῶν πολεμικῶν ἐπιχειρήσεων.

Οἱ διαπραγματεύσεις αὐτὲς κατέληξαν τὸν Μάιο τοῦ 1914 σὲ κατ' ἀρχὴν συμφωνία γιὰ ἀνταλλαγὲς ὀρισμένων πληθυσμῶν μὲ καθοριζόμενες διασφαλίσεις, ἡ ὁποία ὅμως δὲν ἐφαρμόσθηκε, διότι σὲ τρεῖς μῆνες μεσολάβησε ἡ ἔκρηξη τοῦ πρώτου παγκοσμίου πολέμου ἡ ὁποία μετέβαλε πλήρως τὰ πράγματα καὶ ἐπεδείνωσε τὴν κατάσταση τοῦ ὑποδοῦλου ἑλληνισμοῦ.

***

Ἡ ἔκρηξη τὸν Αὐγουστο τοῦ 1914 τοῦ μεγάλου πολέμου, τότε ποῦ ἡ εὐαισθησία τῶν συνειδήσεων ἀπέναντι στὸν ἀνθρώπινο πόνο καὶ τὴν ἀξία τῆς ζωῆς ἀμβλύνεται ὑπῆρξε μία εὐπρόσδεκτη εὐκαιρία γιὰ τοὺς νεοτούρκους, προκειμένου νὰ προωθήσουν τὸ πρόγραμμα ἐξοντώσεως τῶν ὑπόδουλων σὲ αὐτοὺς λαῶν.

Μὲ τὴν αἰτιολογία τῶν ἀύξημένων πολεμικῶν δαπανῶν ἐπιβλήθηκαν ἔκτακτα οἰκονομικὰ μέτρα, οἱ συνέπειες τῶν ὁποίων ἐπεβάρυναν σὲ μεγάλο ποσοστὸ τὸ ἑλληνικὸ στοιχεῖο. Ἐξ ἄλλου στὸ ὄνομα τῆς ἰσονομίας ἦταν ὑποχρεωτικὴ ἡ στρατιωτικὴ θητεία στὸν τουρκικὸ στρατὸ τῶν ἑλληνικῆς καταγωγῆς πολιτῶν, ἐνῶ γιὰ τοὺς πρεσβυτέρους δηλ. τοὺς ἄνω τῶν 45 ἐτῶν ὑπῆρχους τῆς Αὐτοκρατορίας ἴσχυε ὁ θεσμὸς τῶν ταγμάτων ἐργασίας (ἀμελὲ ταμπουρού), ποῦ σήμαινε ἀγγαρεία σὲ λατομεῖα, ὀρυχεῖα, δρόμους, ἀγρούς. Ὑποσιτιζόμενοι, καὶ δεκατισμένοι ἀπὸ τὶς ἐπιδημίες, ὀδηγοῦντο στὰ βάθη τῆς Μικρᾶς Ἀσίας (Ἰκόνιο, Σεβάστεια, Ἄγκυρα, Μερσίνα) ὑπὸ ἐξοντωτικὲς συνθῆκες ἐργασίας. Στὴν οὐσία τὰ ἐργατικὰ τάγματα ἦσαν στρατόπεδα συγκεντρώσεως γιὰ τὴν ἐξόντωση τοῦ δυναμικότερου στοιχείου τοῦ ἑλληνικοῦ πληθυσμοῦ. Πολλοὶ λιποτακτοῦσαν, ὁπότε, οἱ οἰκογένειές τους ἀντιμετώπιζαν σκληρὰ ἀντίποινα, ἐνῶ ἀκολουθοῦσε ἕνα κύμα ἐκτελέσεων λιποτακτῶν, ὧσων βεβαίως ἐξ αὐ-

τῶν ἔπεφταν στὰ χέρια τῶν τουρκικῶν ἀρχῶν. Σύμφωνα μὲ ἔκθεση Ἑλλήνων βουλευτῶν τοῦ ὀθωμανικοῦ κοινοβουλίου 250.000 Ἕλληνες πέθαναν ἀπὸ κακουχίες στὰ τάγματα ἐργασίας.

Ἐξ ἄλλου ἡ ἐκτόπιση ἑλληνικῶν πληθυσμῶν ἀπὸ τὰ παράλια στὰ ἐνδότερα τῆς Μικρᾶς Ἀσίας μὲ τὸ πρόσχημα στρατιωτικῶν ἀναγκῶν καὶ προστασίας τῶν ἀπὸ βομβαρδισμοὺς ἐχθρικῶν στόλων ἀποτελέσσει μέτρο μεθοδευμένης ἐξοντώσεως αὐτῶν. Ἡ χωροφυλακὴ ἐμφανίζοταν στὸν προγραμμαμένο οἰκισμὸ, συγκέντρωνε τοὺς κατοίκους στὴν πλατεία καὶ τοὺς διέταξε νὰ ἐτοιμασθοῦν γιὰ ἄμεση ἀναχώρηση. Ὁ ἐκτοπισμὸς γινόταν τὸν χειμῶνα καὶ μὲ δυσμενεῖς καιρικὲς συνθῆκες. Στους ἐκτοπιζόμενους ἀπαγορευόταν νὰ πάρουν μαζί τους ρουχισμὸ καὶ τροφίμα. Μετὰ τὴν ἀπομάκρυνσή τῶν ἀπὸ τὶς ἐστίες τους τὰ σπιτία τους καταλαμβάνοντο ἀπὸ Τούρκους. Καὶ ἡ θλιβερὴ πομπὴ ἐβάδιζε σὲ ἀκατοίκητες περιοχές, ὥστε νὰ ἀποκλείεται ὁ ἀνεφοδιασμὸς τῶν. Ἀπαγορευόταν ἡ περιποίηση τῶν ἀσθενῶν καὶ ἡ ταφὴ τῶν νεκρῶν. Ἐπιβαλλόταν ἀντίθετα ἡ ἀπολύμανση ὄλων σὲ θερμὰ λουτρά καὶ ἡ ἔκθεσή τῶν ἀμέσως μετὰ στὴν παγωμένη ὑπαιθρο γιὰ «καταμέτρηση καὶ ἰατρικὴ ἐξέταση». Μετὰ τὴν ἐκκαθάριση στοὺς λουτρῶνες -μέτρο ποῦ ἀποδίδεται σὲ γερμανικὴ εἰσήγηση- ἡ πορεία συνεχίζοταν μὲ πλήρη αἰστία. Ἀπαγορευόταν ἐπὶ ποινῇ θανάτου ἡ ἐλεημοσύνη ἀπὸ ὁμογενεῖς καὶ ἡ παροχὴ ἀσύλου στὰ ἐγκαταλειμμένα βρέφη. Οἱ νέοι τόποι ἐγκαταστάσεως τῶν ἐπιζώντων ἦταν πάντα ἀπομακρυσμένα χωριὰ τῆς μικρασιατικῆς ἐνδοχώρας μὲ ἀμιγῆ τουρκικὸ πληθυσμὸ. Ἐκεῖ μακριὰ ἀπὸ τὸ Πατριαρχεῖο καὶ τὴν Ὀρθόδοξη Ἐκκλησία ἐν γένει καὶ χωρὶς δασκάλους οἱ περισσότεροὶ ἐξ αὐτῶν ὀδηγοῦντο στὸν ἐξισλαμισμὸ. Στὶς παραμεθόριες περιοχές ὅπως στὸν Πόντο, ὅπου ἦταν ἐγγὺς τὸ ρωσοτουρκικὸ θέατρο πολεμικῶν ἐπιχειρήσεων, οἱ Ἕλληνες, ὁμηροὶ οὐσιαστικά, στὰ τάγματα ἐργασίας ἐχρησιμοποιοῦντο ὡς κτήνη γιὰ τὴν ἔλξη

πυροβόλων του τουρκικού στρατού μέσω δυσβάτων και χιονοσκεπών όροσειρών με συνέπεια τόν φυσικό αποδρακτισμό των.

Σε σύγκριση με την άπροκάλυπτη γενοκτονία των Αρμενίων, που είχε προηγηθεί προκαλώντας την ευρωπαϊκή κατακραυγή, ή εξόντωση του ελληνικού πληθυσμού με την στρατολογία και τις έκτοπίσεις ήταν άργος θάνατος, που μεθοδεύθηκε με αυτόν τον τρόπο, για να άποφευχθεί ή δημιουργία άναλόγων έντυπώσεων στην κοινή γνώμη.

Οί διωγμοί στην περιφέρεια του Πόντου είχαν ιδιαίτερη ένταση άφ' ένος λόγω της γειτνιασεως με την Ρωσία και άφ' έτερου έπειδή εκεί σημειώθηκε όργανωμένη αντίσταση άπό τό ελληνικό στοιχείο, όπως στην περιοχή της Αμασειάς όπου μητροπολίτης ήταν ό γνωστός άπό τόν μακεδονικό άγώνα πρώην Καστοριάς Γερμανός Καραβαγγέλης. Για την δράση αυτήν ό ήρωικός αυτός ιεράρχης έκτοπίστηκε άπό τούς Τούρκους τό 1917. Με τούς μετριότερους ύπολογισμούς έξορίσθηκαν κατά την διάρκεια του πολέμου 235.000 Πόντιοι, ένώ άλλοι 80.000 έξ αυτών κατέφυγαν στην Ρωσία. Λιγότερες σχετικά διώξεις σημειώθηκαν στην έκκλησιαστική περιφέρεια Τραπεζούντος όπου ό πολυτάλαντος μητροπολίτης αυτής και μετέπειτα άρχιεπίσκοπος Αθηνών Χρύσανθος είχε δημιουργήσει έξ αρχής τις προϋποθέσεις όμαλής συνεργασίας της ελληνικής θρησκευτικής ήγεσίας με τις τουρκικές πολιτικές και στρατιωτικές

άρχες. Μιά άπό τις σημαντικές πηγές έξιστορήσεως τών περιπετειών του γένους στην περίοδο αυτή και ιδιαίτερα στην περιφέρεια του Πόντου είναι οί βιογραφικές άναμνήσεις και ή «*έκθεση προς τό Οίκου-μενικόν Πατριαρχείον περί τών ύπερβασιών και άλλων καταστροφών της έπαρχίας Τραπεζούντος ύπό τών Τούρκων κατά τό 4/ετές διάστημα του Παγκοσμίου Πολέμου*».

Στή μακρά αυτή έκθεση όπου παραθέτει λεπτομερή στοιχεία για τά δεινά του ποντιακού ελληνισμού προλογικά παρατηρεί: «*Ο κατά Ιούλιον του 1914 έκραγείς παγκόσμιος πόλεμος ναρκώσας τάς συμφυείς τή ύγιει άνθρωπίνη ψυχή εύγενείς όρμάς έξύπνησε μόνον τάς όρμάς της κτηνώδους βίας και άγριος ώρθώθη ό Νιτσεισμός, όστις καταρρίψας τάς ήθικάς ιδέας, άς έδημιούργησεν ό ελληνολατινικός πολιτισμός, ήθέλησε διά του πυρός και του αίματος να στήση τό κράτος της βίας και τυραννίας ή νεοτουρκική ψυχή, ής ή σύστασις είναι σύμφωνος προς τά κοινά ταύτα δόγματα του Νιτσεισμού άσμένως άπεδέχθη ταύτα και έν άλαλαγμώ διακηρύξασα τό δόγμα, ότι δίκαιον είναι ή βία, ήρχισεν άμέσως να εφαρμοζή τάς άπαισίας μεθόδους προς λύσιν του ζητήματος τών εθνοτήτων έν Τουρκία έπιχειρήσασα διά της κλίνης του Προκρούστου να έξισώσει διά μιās όλας τάς εθνότητας*».

(Συνεχίζεται)

ΒΑΣΙΛ. Κ. ΣΤΑΘΑΚΗΣ

Η έγγραφη νέων συνδρομητών εις τας «*Ακτίνες*» είναι ένα πνευματικό έργον, τό όποϊον ήμπορούμε να έπιτελέσωμε όλοι, με μικράν προσπάθειαν.

ΤΑ ΘΕΜΕΛΙΩΔΗ ΔΙΚΑΙΩΜΑΤΑ ΤΟΥ ΑΝΘΡΩΠΟΥ (Δ.Α) ΚΑΙ Ο ΧΡΙΣΤΙΑΝΙΣΜΟΣ (Γ')

1. Ο ΑΝΘΡΩΠΙΣΜΟΣ ΚΑΙ ΤΑ Δ.Α.

α. Γενική εισαγωγή

Τò κέντρο και τò σημεῖο ἀναφορᾶς τῶν Δ.Α. εἶναι φυσικά ὁ ἄνθρωπος.

Ἀνέκαθεν ὅμως ἀπασχολεῖ τὸ ἀνθρώπινο πνεῦμα τὸ ἐρώτημα, τί ἀκριβῶς εἶναι ὁ ἄνθρωπος; «**Τί ἐστὶν ἄνθρωπος ὅτι μιμησκη αὐτοῦ; ἢ υἱὸς ἀνθρώπου ὅτι ἐπισκέπη αὐτόν;**» ἀναρωτιέται ὁ Ψαλμωδὸς (8, 5) καὶ τὸ ἴδιο ἐρώτημα ἀπασχολεῖ καὶ τὸ φιλοσοφικὸ στοχασμὸς: «**Τί δέ ποτ' ἐστὶν ἄνθρωπος καὶ τί τῇ τοιαύτῃ φύσει προσήκει διάφορον τῶν ἄλλων ποιεῖν ἢ πάσχειν;**» (Πλατ. Θεαίτητος, 174b).

Οἱ ἀπαντήσεις ποῦ ἔχουν δοθεῖ μέχρι σήμερα διαχωρίζονται γιὰ λόγους συστηματικούς σὲ δύο βασικὲς κατηγορίες μὲ τὸν τίτλο «*Χριστιανικός*» καὶ «*Οὐμανιστικός*» (ἔξωχριστιανικός) ἀνθρωπισμός.

Μετὰ ἀπὸ μία γενικὴ εισαγωγή, κάθε μία ἀπὸ τίς κατηγορίες αὐτὲς ἐξετάζεται χωριστά, ἐνόψει τῆς διαφορετικῆς θεωρήσεως τοῦ ἀνθρώπου καὶ τῆς ἀντίστοιχης προσεγγίσεως στοῦ θέματος τῶν Δ.Α. ποῦ ἡ κάθε μία συνελάγεται.

Ἡ ὀνομασία «*οὐμανισμός*», ποῦ προέρχεται ἀπὸ τίς λατινικὲς λέξεις "homo, humanitas, humanismus" καὶ ποῦ ἀποδίδεται στὰ ἑλληνικά μὲ τὸν ὄρο «*ἀνθρωπισμός*», ἐμφανίζεται γιὰ πρώτη φορὰ τὴν ἐποχὴ τῆς Ἀναγεννήσεως γιὰ νὰ ἐκφράσει τὸ μέγα ἐνδιαφέρον γιὰ τὸν ἄνθρωπο καὶ κάθε τι ποῦ ἔχει σχέση μὲ αὐτόν, ποῦ παρατηρεῖται τὴν ἐποχὴ αὐτή.

Ἡ τάση αὐτὴ συνοδεύεται ἀπὸ μία στροφή τῶν λογίων καὶ τῶν μορφωμένων γενικὰ ἀνθρώπων ἀπὸ τὴ σπουδὴ τῆς θεολογίας, στὴ μελέτῃ τῆς φιλοσοφίας, τῆς ἀρ-

χαίας ἑλληνικῆς καὶ λατινικῆς γραμματείας καὶ γενικότερα τῶν ἀνθρωπίνων ἐπιστημῶν.

Ὁ ἀνθρωπισμὸς τῶν λογίων αὐτῶν, ποῦ ἀποκαλοῦνται «*ἀνθρωπιστές*» ἢ «*οὐμανιστές*», διαπνέεται ἀπὸ τὰ ἑλληνορωμαϊκὰ καὶ ὡς ἓνα σημεῖο ἀπὸ τὰ χριστιανικὰ ἰδεώδη καὶ ἀποδίδει ἰδιαίτερη σημασία στὴν ἀναδίωξη τῶν ἀρχαίων κλασσικῶν σπουδῶν, ἀπὸ τὴν καλλιέργεια τῶν ὁποίων προσδοκᾷ τὴν ἀναμόρφωση καὶ ἀναγέννηση τοῦ ἀνθρώπου.

Τῆς ἀναγεννήσεως τῶν σπουδῶν τῶν ἑλληνικῶν γραμμάτων κατὰ τοὺς χρόνους τῆς Ἀναγεννήσεως, ἡ ὁποία ὑπῆρξεν ἀποτελεσματικῶς τῆς ἐξόδου τῶν ἐλλήνων λογίων στὴ Δύση πρὶν καὶ μετὰ τὴν πτώση τῆς Κωνσταντινουπόλεως, εἶχεν προηγηθεῖ ἡ στροφή πρὸς τίς ἑλληνικὲς κλασσικὲς σπουδὲς τῶν Ρωμαίων ρητόρων καὶ φιλοσόφων ὅπως ὁ Κικέρων καὶ φυσικά ἡ δημιουργικὴ σύνθεση τοῦ ἑλληνικοῦ λόγου μὲ τὴν ἀποκεκαλυμμένη ἀλήθεια τοῦ Χριστιανισμοῦ ἀπὸ τοὺς μεγάλους Πατέρες τῆς Ἐκκλησίας ποῦ συνεχίστηκε μέχρι τὸν Μέγα Φῶτιο, τὸν Αὐγουστῖνο καὶ τὸν Θωμᾶ τὸν Ἀκινάτη.

Ἡ δημιουργικὴ ὅμως αὐτὴ σύνθεση ποῦ ἔφερε στὴν ἀρχὴ σὲ παράλληλη πορεία τὴν Ἐκκλησία μὲ τὸ οὐμανιστικὸ κίνημα, δὲν κράτησε πολὺ.

Σειρὰ ἀπὸ σφάλματα καὶ τραγικὲς παρεξηγήσεις, ὀδήγησαν σταδιακὰ, κατὰ τοὺς ἐπόμενους αἰῶνες, σὲ ἀσυμφιλίωτη ἀντίθεση καὶ γενικὰ σὲ σύγκρουση, τὸν ὀργανωμένο Χριστιανισμό μὲ τὸν Οὐμανισμό.

Μὲ τὴν Μεταρρύθμιση ἀρχίζει νὰ δημιουργεῖται ἓνα ἐχθρικό κλίμα ἀπέναντι στὴν Ἀναγέννηση καὶ τὸ πνεῦμα τῆς ἐλευ-

θερίας τῆς ἔρευνας καὶ τῆς κριτικῆς ἀντιμετωπίσεως τῶν πραγμάτων πού τὴν χαρκτηρίζει. Οἱ οὐμανιστὲς καὶ οἱ φιλικὰ προσκείμενοι πρὸς αὐτοὺς χριστιανοὶ ἀντιμετωπίζονται μὲ καχυποψία καὶ πολλὲς φορές μὲ ἐχθρότητα.

Μὲ τὴν πάροδο τοῦ χρόνου παγιώνεται ἀνάμεσα στοὺς χριστιανοὺς ἡ ἀντίληψη πῶς οἱ οὐμανιστικὲς ἰδέες ἀποτελοῦν τὸ ὑπόβαθρο ἐνὸς ἀνατρεπτικοῦ κατὰ τῆς χριστιανικῆς πίστεως καὶ τάξεως πραγμάτων κινήματος, πού πρέπει νὰ ἀναχαιτισθεῖ ἡ καὶ νὰ ἐξουδετερωθεῖ.

Ἀπὸ τὴν ἄλλη μεριά, οἱ ἐπίσημοι ἐκπρόσωποι τοῦ Χριστιανισμοῦ παρουσιάζονται ὡς διώκτες τῆς ἐλευθερίας τῆς σκέψεως, σὲ ἀντίθεση μὲ τοὺς οὐμανιστὲς πού ἐμφανίζονται ὡς φορεῖς νέου πνεύματος καὶ ὡς ὑπερασπιστὲς τῆς πνευματικῆς ἐλευθερίας¹⁷.

Ὅσο πλησιάζομε πρὸς τὴν ἐποχὴ μας, οἱ ἀντιθέσεις αὐτὲς ἀρχίζουν νὰ ἀμβλύνονται καθὼς οἱ οὐμανιστὲς ἀρχίζουν νὰ συνειδητοποιοῦν ὅτι «οἱ κλασσικοὶ οὔτε πανάκειαν ἀποτελοῦν (δὲν βοηθοῦν π.χ. εἰς θέματα κοινωνικῆς δικαιοσύνης, οὔτε τὴν ἀτομικὴν ἐλευθερίαν) οὔτε πάντες καὶ ἐν παντί προσφέρονται διὰ τὴν «παιδείαν» διὰ νὰ χρησιμοποιηθοῦν «συλλήθδην καὶ ἀκρίτως» καὶ ὅτι «ὁ ἀνθρωπισμὸς μόνον εἰς τὴν πνευματικὴν θεμελίωσιν τοῦ Χριστιανισμοῦ θὰ ἠμπορεῖ νὰ εὔρει ἔδαφος ἐργασίας»¹⁸.

Ἢδὴ σήμερα, ὑποστηρίζεται ὅτι ἔχει ἐπέλθει σημαντικὴ προσέγγιση ὥστε νὰ μπορεῖ νὰ γίνῃ λόγος γιὰ «ἱστορικὸ συμβιβασμόν» ἀνάμεσα στὶς Ἐκκλησίες τῆς Δύσεως καὶ τῶν ἀνθρωπιστικῶν κινήματων πού «βρέθηκαν γιὰ πρώτη φορὰ ἐγγὺς γιὰ νὰ

διαφυλάξουν τὸν ἄνθρωπο ἀπὸ τὶς καταλυτικὰς δυνάμεις τῆς ἐπιστήμης καὶ τῆς τεχνικῆς. Ὁ ἄνθρωπος ἔπρεπε πάση θυσίᾳ νὰ διασώσῃ τὴν πνευματικὴν του ἀκεραιότητα. Εἶτε διὰ τοῦ θεοῦ, εἶτε διὰ τοῦ ἀνθρωπίνου πνεύματος ἔπρεπε ὁ ἄνθρωπος νὰ κρατηθῆ γιὰ νὰ μὴ θυβισθῇ στοὺς ἀχανεῖς ὀρίζοντες τῆς γνώσεως»¹⁹.

Στὸν ἱστορικὸ συμβιβασμὸ αὐτὸ ἔχει ἀσφαλῶς συντελέσει καὶ ἡ δημιουργία τῆς Εὐρωπαϊκῆς Ἐνώσεως μετὰ τὴ γενικὴ ἀναγνώριση ὅτι ὁ εὐρωπαϊκὸς πολιτισμὸς ἔχει προέλθει ἀπὸ τὴ σύνθεση τῶν ἀρχῶν τοῦ ἑλληνικοῦ φιλοσοφικοῦ πνεύματος, τῆς ρωμαϊκῆς νομικῆς καὶ πολιτειακῆς ἀντίληψεως καὶ τοῦ Χριστιανισμοῦ, οἱ ὁποῖες ἀρχὲς ἀποτελοῦν τὴν κοινὴν τῶν εὐρωπαϊκῶν λαῶν πολιτιστικὴ κληρονομιά²⁰.

6. Ὁ χριστιανικὸς ἀνθρωπισμὸς

Ὁ χριστιανικὸς ἀνθρωπισμὸς στηρίζεται κυρίως στὶς ἀκόλουθες τρεῖς βάσεις πού ἔχει θέσει ἡ χριστιανικὴ ἀνθρωπολογία, ὁ κλάδος δηλ. τῆς θεολογικῆς ἐπιστήμης πού ἔχει ὡς εἰδικότερο ἀντικείμενό του τὸν ἄνθρωπο καθ' ἑαυτὸν καὶ σὲ σχέση μὲ τὸν Θεὸ, τὸν κόσμον, τὴν ἱστορίαν καὶ τὸν πολιτισμό:

α) Στὴν δημιουργίαν τοῦ ἀνθρώπου ἀπὸ τὸν Θεὸ «κατ' εἰκόνα καὶ καθ' ὁμοίωσιν» Του.

Ὁ ἄνθρωπος, σὲ ἀντίθεση μὲ τὸν ὑπόλοιπο ζωικὸν κόσμον πού δημιουργεῖται μὲ πρόσταγμα τοῦ Θεοῦ («Καὶ εἶπεν ὁ Θεὸς ἕξαγαγέτω ἡ γῆ ψυχὴν ζῶσαν κατὰ γένος») (Γεν. α' 24), πλάθεται μὲ ἰδιαίτην δημιουργικὴ ἐνέργεια τοῦ Θεοῦ («ἔπλασεν ὁ Θεὸς τὸν ἄνθρωπον, χοῦν ἀπὸ τῆς γῆς καὶ ἐνεφύσησεν εἰς τὸ πρόσωπον αὐτοῦ πνοὴν ζωῆς καὶ ἐγένετο ἄνθρωπος εἰς ψυχὴν ζῶσαν») (Γεν. β' 7), ὕστερα ἀπὸ ἀπόφασιν τῆς Ἁγίας Τριάδας («Καὶ εἶπεν ὁ Θεός· ποιήσωμεν ἄνθρωπον κατ' εἰκόνα ἡμετέραν καὶ καθ' ὁμοίωσιν... καὶ ἐποίησεν ὁ Θεὸς τὸν ἄνθρωπον κατ' εἰκόνα Θεοῦ ἐποίησεν αὐτόν, ἄρσεν καὶ θῆλυ ἐποίησεν αὐτούς») (Γεν. α', 26).

Τὸ «κατ' εἰκόνα» ἀναφέρεται στὸ λογικὸ (νοερὸ), τὸ ἐλεύθερον (αὐτεξούσιον) καὶ

17. Ἀρχιμ. Ἡλία Μαστρογιαννοπούλου. Οἱ Πατέρες τῆς Ἐκκλησίας καὶ ὁ ἄνθρωπος. Ἐκδόσεις «ΖΩΗΣ», σελ. 47 ἑπ.

18. Ἀλεξ. Τσιριντάνη. Ἀνθρωπισμὸς, τόμ. Α', σ. 104, 1995.

19. Κ. Σκουτέρη. Συζυγία καὶ ἀλλοτριώσεις, Μία ὀρθόδοξη θεώρηση τοῦ εὐρωπαϊκοῦ ὁράματος Ἐκκλησία. Φεβρουάριος-Μάρτιος 1994, σ. 109 ἑπ.

20. Τ. Σ. Ἐλιοτ. «Ἡ Ἐνότητα τοῦ Εὐρωπαϊκοῦ Πολιτισμοῦ». Εἰσαγωγικὸ δοκίμιον, μετάφραση καὶ σχόλια. Ε. Ν. Μόσχος.

γενικά στο πνευματικό στοιχείο, ἐνῶ τὸ «καθ' ὁμοίωσιν» στὸ δυναμικὸ στοιχείο τοῦ ἀνθρώπου.

Κατὰ τὴ διατύπωση τοῦ Μ. Βασιλείου «Τὸ μὲν «κατ' εἰκόνα» φύσει δέδοται ἡμῖν. Τὸ δὲ «καθ' ὁμοίωσιν» ἐκ προαιρέσεως καὶ οἰκοθεν κατορθοῦμεν ὑστερον διὰ τῆς ἀρίστης πολιτείας... καὶ τῶν περὶ τὰ καλὰ πόων».

6) Στὴν πρόσληψη ἀπὸ τὸν Θεῖο Λόγο, μὲ τὴν σάρκωσή Του τῆς ἀνθρωπίνης φύσεως. Μὲ τὴν σάρκωση τοῦ Υἱοῦ Του ἀπὸ τὴν Θεοτόκο, ὁ Θεὸς προσλαμβάνει τὴν ἀνθρώπινη φύση, κατὰ πάντα ὅμοια μὲ τὴ δική μας, πλην τῆς ἀμαρτίας, τὴν ὁποίαν μὲ τὸν τρόπο αὐτὸ τιμᾶ, ἐξυψώνει καὶ ἀγιάζει.

Ἡ Οἰκουμενικὴ Σύνοδος τῆς Ἐφέσου περιγράφει τὸν Χριστὸ ὡς «Θεὸν τέλειον καὶ ἀνθρώπον τέλειον ἐκ ψυχῆς λογικῆς καὶ σώματος, ὁμοούσιον τῷ Πατρὶ τὸν αὐτὸν κατὰ τὴν θεότητα καὶ ὁμοούσιον ἡμῖν κατὰ τὴν ἀνθρωπότητα»²¹.

γ) Στὴ σταυρικὴ θυσία τοῦ Χριστοῦ γιὰ ἁρξη τῆς σωτηρίας τοῦ ἀνθρώπου.

Γιὰ τὴ σωτηρία τοῦ ἀνθρώπου καὶ τὴν ἀπολύτρωσή του ἀπὸ τὰ δεσμὰ τῆς ἀμαρτίας καὶ τοῦ θανάτου, ὁ Υἱὸς καὶ Λόγος τοῦ Θεοῦ ὄχι μόνον «ἐκένωσεν ἑαυτὸν μορφῆν δούλου λαβὼν ἐν ὁμοιώματι ἀνθρώπου γενόμενος», ἀλλὰ καὶ «ἐταπείνωσεν ἑαυτὸν γενόμενος ὑπήκοος μέχρι θανάτου, θανάτου δὲ σταυροῦ» κατὰ τὸν Ἀπόστολον Παῦλον (Φιλιπ. 6', 6-9).

21. Χ. Ἀνδρούτσου. Δογματικὴ, σ. 173.

22. Μητροπολίτη Ζακύνθου Παντελεήμονος. Χριστουγεννιάτικοι στοχασμοί.

Βλ. σχετικῶς καί:

- Ἀρχ. Γεωργίου, Καθηγουμένου Ἱ.Μ. Ὁσίου Γρηγορίου Ἀγ. Ὁρους, «Ὁρθοδοξία καὶ Οὐμανισμός».

- Daniel Rops: «Τὸ μέλλον τοῦ Χριστιανισμοῦ» «Ἀκτίνες» 1953, σ. 97 ἐπ.

- Χαρ. Φραγκίστα. Αἱ χριστιανικαὶ βάσεις τῆς δημοκρατίας. «Ἀκτίνες» 1956, σελ. 385 ἐπ.

23. Γεωργίου Μποζώνη. Ἡ οὐσία τοῦ ἀνθρωπισμοῦ. «Ἀκτίνες» 1953, σ. 6 ἐπ.

Σύμφωνα μὲ τὸν θεμελιωμένο στὶς πιὸ πάνω θεολογικὲς βάσεις ἀνθρωπισμὸς: «Ὁ ἄνθρωπος δὲν εἶναι μόνον ὕλη, σάρκες καὶ κόκκαλα. Εἶναι μίγμα λάσπης καὶ θεϊκῆς πνοῆς. Κρᾶμα οὐρανοῦ καὶ γῆνιου. Μέσα του εἶναι κλεισμένο κάποιον μόνον θεϊκῆς οὐσίας, ἡ αἰώνια καὶ ἀθάνατη ψυχὴ. Εἶναι κρίκος ὁ ἄνθρωπος ποὺ συνδέει τὴν ὑλικὴ καὶ πνευματικὴ δημιουργία, τὸν ὄρατο καὶ ἀόρατο κόσμον. Ἡ ὑπαρξὴ του δὲν εἶναι μόνον φυσικὴ ἀλλὰ καὶ μεταφυσικὴ. Δὲν περιορίζεται στὰ λίγα χρόνια τῆς ἐπίγειας ζωῆς. Ἐλεγκτείνεται καὶ πέρα ἀπὸ τὸν τάφο, φτάνει στὴν αἰωνιότητα.

Σύμφωνα μὲ τὴ χριστιανικὴ ἀνθρωπολογία κάθε ἄνθρωπος εἶναι προσωπικότητα μοναδικὴ καὶ ἀνεπανάληπτη μὲ ἀξία ἀνυπολόγιστη καὶ ἀποστολὴ ὑψηλὴ... Γι' αὐτὸ κάθε προσβολή, κάθε ὑποτίμηση καὶ περιφρόνηση πρὸς τὸν ὅποιονδήποτε ἄνθρωπο ἐλεγκτείνεται καὶ καταλήγει στὸν ἴδιον Θεὸ. Ἡ αὐτονομία τοῦ ἀνθρώπου ἀπὸ τὸν Θεὸ εἶναι ταυτόσημη μὲ τὴν «πτώση» του, τὸν ἐκφυλισμὸ, τὴν ὑποβάθμιση, τὴν ἄρνησή του. Γι' αὐτὸ κάθε φιλοσοφικὸ καὶ κοινωνικοπολιτικὸ σύστημα ποὺ ἀρνεῖται τὸν Θεὸ εἶναι καταδικασμένο νὰ ἀρνηθεῖ σὲ τελευταία ἀνάλυση καὶ τὸν ἄνθρωπο.

Ἡ ὑλιστικὴ θεώρηση τοῦ ἀνθρώπου... τὸν ἀποπροσωποποίησε, τὸν ὀδήγησε στὴ μαζοποίηση καὶ ἔκανε τὴν ἀνθρώπινη ζωὴ τὸ φθηνότερο εἶδος στὴν διεθνή ἀγορά»²².

γ) Ὁ Οὐμανιστικὸς ἀνθρωπισμὸς

Ἀντίθετα μὲ τὸ θεοκεντρικὸ χριστιανικὸ ἀνθρωπισμὸ, ποὺ θέτει ὡς ὑπέρτατη ἀξία τὸν Θεὸ, ὁ ἀνθρωποκεντρικὸς οὐμανιστικὸς ἀνθρωπισμὸς θέτει ὡς ὑπέρτατη ἀξία τὸν ἄνθρωπο.

Ὁ ἄνθρωπος θεωρεῖται ὡς μία αὐτόνομη, αὐτάρκης ὑπαρξὴ ποὺ μὲ βάση τὴν ἀνθρωπιστικὴ ἠθικὴ του καὶ τὸν ὀρθὸ λόγο, εἶναι σὲ θέση νὰ διαμορφώσει ἐλεύθερα, μὲ τὶς δικές του καὶ μόνον δυνάμεις, τὸν ἑαυτὸν του καὶ τὴν τύχην του, ἀπαλλαγμένος ἀπὸ θρησκευτικὲς καὶ μεταφυσικὲς δεσμεύσεις²³.

Στὴν ἀρχὴ ὁ Οὐμανισμὸς τῆς Ἀναγεννήσεως (πρῶτος κλασικιστικὸς οὐμανισμὸς) μὲ κύριους ἐκπροσώπους τοὺς Δάντη, Πετράρχη, Βοκκάκιο, Ἐρασμο κ.ά., χωρὶς νὰ ἀπορρίπτει τὴ χριστιανικὴ πίστη, ἐμφανίζει ἕναν ἔκδηλο ἀντιμεσαιωνικὸ καὶ ἀντιεκκλησιαστικὸ χαρακτήρα ποὺ τείνει στὴν ἀποκοπὴ κάθε δεσμοῦ μὲ τὴ διαμορφωμένη δυτικὴ ἐκκλησιαστικὴ παράδοση.

Κατὰ τὸ τέλος τοῦ 17ου αἰῶνα καὶ μέχρι τὰ μέσα περίπου τοῦ 18ου αἰῶνα, στὴ Γαλλία ὁ Οὐμανισμὸς ἐκπροσωπεῖται κυρίως ἀπὸ τὴν κίνηση τοῦ Διαφωτισμοῦ μὲ κύριους ἐκφραστὲς τοὺς Μοντεσκιέ, Ζαν Ζάκ Ρουσσώ, Βολταίρο, Νταλαμπέρ καὶ Ντιντερό, ποὺ συνεργάζονται στὴν ἔκδοση τοῦ μνημειώδους ἔργου τῆς «*Ἐγκυκλοπαίδειας*».

Μὲ τὸ ἔργο αὐτὸ ἐπιδιώκουν νὰ διαφωτίσουν τοὺς συγχρόνους τους γιὰ τὶς νέες φιλοσοφικὲς καὶ φιλελεύθερες ιδέες ποὺ ἐπικρατοῦν, καθὼς καὶ τὶς μεγάλες ἀστρονομικὲς θεωρίες καὶ ἀνακαλύψεις τοῦ Κέπλερου, Κοπέρνικου, Γαλιλαίου καὶ Νεύτωνος καὶ ἰδίως τὶς καταπληκτικὲς ἐπιδόσεις τῶν δύο τελευταίων σὲ ὅλους σχεδὸν τοὺς κλάδους τῶν φυσικῶν ἐπιστημῶν μὲ ἀπώτερο σκοπὸ νὰ τοὺς βοηθήσουν νὰ σχηματίσουν μὲ τὴ λογικὴ, τὸν ὀρθὸ λόγον καὶ τὴν ἐπιστήμη σωστὴ ἀντίληψη τῆς ζωῆς καὶ τοῦ κόσμου.

Ἡ «*Ἐγκυκλοπαίδεια*», ἀποτελούμενη ἀπὸ 33 τόμους, μεταφράζεται σὲ ὅλες σχεδὸν τὶς εὐρωπαϊκὲς γλῶσσες καὶ παίζει καθοριστικὸ ρόλον στὶς ἱστορικὲς ἐξελίξεις ποὺ ἀκολουθοῦν. Ὑποσκάπτει τὰ θεμέλια τῆς Μοναρχίας καὶ τῆς Φεουδαρχίας, ἀμφισβητεῖ τὴν παντοδυναμία τοῦ κλήρου καὶ τῆς Καθολικῆς Ἐκκλησίας, θέτει ὡς γνώμονα

τῆς ἀτομικῆς καὶ ὁμαδικῆς συμπεριφορᾶς τὸν «*ὀρθὸν λόγον*», διαμορφώνει τὸν πυρήνα τῶν ιδεῶν τοῦ ἱστορικοῦ ὕλισμοῦ, συμβάλλει στὴν ἰδεολογικὴ προετοιμασία τῆς Γαλλικῆς Ἐπαναστάσεως καὶ τῆς Διακηρύξεως τῶν Δικαιωμάτων τοῦ ἀνθρώπου καὶ τοῦ πολίτη²⁴.

Στὸ τέλος τοῦ 18ου καὶ στὶς ἀρχὲς τοῦ 19ου αἰῶνα, χάρις στὴ μεγάλη πρόοδο τῶν κλασσικῶν καὶ ἀρχαιολογικῶν σπουδῶν, ἀναπτύσσεται, κυρίως στὴ Γερμανία, ἕνας νέος οὐμανισμὸς (δεύτερος κλασικιστικὸς οὐμανισμὸς), ἔντονα προσανατολισμένος στὴν κλασσικὴ ἀρχαιότητα, μὲ κορυφαίους ἐκφραστὲς του, τοὺς Χούμπολτ, Γκαίτε, Σίλλερ, Σέλιγγκ κ.ά.

Ὁ κύκλος τῶν οὐμανισμῶν κλείνει τὸν 20ο αἰῶνα μὲ τὸν τρίτον κλασικιστικὸν οὐμανισμὸν τοῦ κορυφαίου γερμανοῦ κλασσικοῦ φιλολόγου Βέρνερ Γαίγκερ (1888-1961) ποὺ ἀντιτάσσει στὸν ὕλιστικὸν καὶ μηχανοκρατικὸν πολιτισμὸν τοῦ αἰῶνα μας, στὴν κατάπτωση τοῦ ἀνθρώπου ποὺ ἔφεραν οἱ παγκόσμιοι πόλεμοι καὶ στὸν ἀνελεύθερον ὀλοκληρωτισμὸν, τὶς ἀξίες τοῦ ἀρχαίου ἐλληνικοῦ πολιτισμοῦ καὶ ἰδιαίτερα τὶς παιδευτικὲς του ἀξίες ποὺ τὶς θεωρεῖ «*κλασσικὲς*» καὶ ὑπερχρονικὲς, τὶς ὁποῖες ὁμως βλέπει νὰ ἐξελίσσονται σὲ σύνθεση μὲ τὶς χριστιανικὲς ἀξίες, ἀνάλογα μὲ ἐκείνη ποὺ πραγματοποιήθηκε κατὰ τὸν 4ο αἰῶνα στὴ Χριστιανικὴ Ἀνατολή²⁵.

Ἐκτὸς ὁμως ἀπὸ τοὺς τρεῖς πιδὸ πάνω «*κλασικιστικούς*» οὐμανισμοὺς, κατὰ τὸν 19ο αἰῶνα κάνουν τὴν ἐμφάνισή τους καὶ τρεῖς καθαρὰ ἀθεϊστικοὶ οὐμανισμοὶ ὅπως, ὁ ὑπαρξιακὸς τοῦ Χαίντεκερ καὶ τοῦ Σάρτρ, ὁ μαρξιστικὸς καὶ ὁ τοῦ γερμανοῦ φιλοσόφου καὶ κλασσικοῦ φιλολόγου Φρειδερίκου Νίτσε²⁶.

Κατὰ τὸν Κάρολο Μάρξ (1818-1883), ὁ κόσμος ἔχει μέσα του τὴν ἐξήγησή του καὶ δὲν χρειάζεται κανεὶς νὰ τὴν ζητήσῃ ἔξω ἀπὸ αὐτόν. Ὁ κόσμος καὶ ὁ ἄνθρωπος εἶναι αὐθύπαρκτος καὶ αὐτάρκης. Ὁ ἄνθρωπος εἶναι δημιουργὸς τοῦ ἀνθρώπου. Δὲν

24. Κ. Θεοφάνους. Ρουσσώ καὶ Ντιντερό. Ἡ ζωὴ καὶ τὸ ἔργο τους. 1982, σελ. 157 ἐπ.

25. Ἀρχ. Ἠλία Μαστρογιαννοπούλου: Ἀνθρωπισμὸς καὶ Θεολογία κατὰ τὸν Jaeger. «*Ἀκτίνες*» 1954, σελ. 444.

26. Σωκρ. Γκίκα. Φιλοσοφικὸ Λεξικὸ «*Ἀνθρωπισμὸς*», 1987.

έξαρτάται από κανένα γιατί από τη στιγμή που θα είχε την εξάρτησή του από κάποιον, θα έπαινε να είναι ελεύθερος.

Κατά τον Φρειδερίκο Νίτσε (1844-1900) δεν υπάρχει μία έγκυρη ήθικη τάξη πραγμάτων. Οι ήθικες αντιλήψεις των λαών και πρό παντός οι χριστιανικές που ώθουν στην μετριοπάθεια, την συγκαταβατικότητα και την αγάπη είναι το αποτέλεσμα του φόβου των αδυνάτων για τους δυνατούς και του μίσους τους γι' αυτούς.

«Ο Θεός, γράφει στο βιβλίο του «Τάδε έφη Ζαρατούστρας», *Είμαι νεκρός. Οι άνθρωποι ανώτεροι. Ζήτω ο υπεράνθρωπος*. «*Γίνετε σκληροί. Μή φείδεσθε καθόλου του πλησίον σας. Ο άνθρωπος είναι κάτι που πρέπει να ξεπερασθεί*». «*Μή ζητείτε να σας δοθεί δικαίωμα που μπορείτε να το αρπάξετε δια της βίας*».

Το πρώτο μεγάλο πείραμα πρακτικής εφαρμογής των ούμανιστικών ιδεωδών, αποτελεί η Γαλλική Έπανάσταση, οι πρωτεργάτες της οποίας επιχειρούν να διαμορφώσουν το «*νέο άνθρωπο*» με την απόσπαση του γαλλικού λαού από ολόκληρο το σύστημα αξιών του και τη μύησή του στις νέες αξίες του Διαφωτισμού, βασισμένες στον όρθο λόγο και στην αναζήτηση της έγκοσμιας ευδαιμονίας.

Στη θέση του Θεού βάζουν την άφηρημένη έννοια του «*Υπέρτατου Όντος*», αντικαθιστούν τις χριστιανικές έορτες με τις παρμένες από την αρχαία Ελλάδα δημόσιες έθνικες έορτες και δίνουν πρωτεύουσα θέση στην παιδεία έμπνευσμένη από το αρχαίο έλληνικό ιδεώδες.

Η Διακήρυξη των Δικαιωμάτων του Άνθρώπου και του Πολίτη, που αποτελεί την φιλοσοφική βάση της νέας κοινωνίας που επαγγέλλεται το νέο καθεστώς, προβάλλει τις ιδέες της «*Ελευθερίας, Ισότητας και Αδελφότητας*» σε πανανθρώπινο επίπεδο

και ανοίγει το δρόμο για την ανάπτυξη των Δ.Α. και την υιοθέτησή τους από το σύνολον σχεδόν των λαών της γης.

Δυστυχώς όμως η εξέλιξη των πραγμάτων δεν δικαιώνει τις προσδοκίες των πρωτεργατών της.

Την πρώτη Γαλλική Δημοκρατία διαδέχεται σύντομα η σκληρή και άτεγκτη δικτατορία που έχει ως κύριο χαρακτηριστικό της την τρομοκρατία κατά τη διάρκεια της οποίας έκτελούνται 3.500 περίπου άτομα στο Παρίσι και 50.000 σε όλη τη χώρα και τη δικτατορία αυτή διαδέχεται ύστερα από λίγο η αυτοκρατορική δικτατορία του Ναπολέοντα, για να έπακολουθήσουν αργότερα οι Ναπολεόντιοι πόλεμοι που αίματοκυλίζουν ολόκληρη την Ευρώπη.

Η Γαλλική Έπανάσταση, παρά την κοσμοϊστορική της σημασία και τις κοσμογονικές επιδράσεις της, εξακολουθεί με τις θετικές και αρνητικές της πλευρές, να αποτελεί μέχρι σήμερα σημείο αντιλεγόμενο και να προβληματίζει έντονα τη γαλλική κοινή γνώμη, όπως προκύπτει από τα δημοσιεύματα του γαλλικού τύπου και των γάλλων διανοουμένων κατά τον έορτασμό των 200 χρόνων από την έκρηξή της²⁷.

Στην εποχή μας πάλι, οι υλιστικές και άθεϊστικές Ούμανιστικές κοσμοθεωρίες, ιδιαίτερα εκείνες του Μάρξ και του Νίτσε, παρέχουν το ιδεολογικό υπόβαθρο στα απάνθρωπα απολυταρχικά καθεστώτα του κομμουνισμού, του ναζισμού και του φασισμού, που φέρουν την ευθύνη για την έξοψη εκατομμυρίων ανθρώπων στα στρατόπεδα συγκεντρώσεως, για το ολοκαύτωμα των Έβραίων και για την ανθρωποφαγή του δευτέρου παγκοσμίου πολέμου.

Η φρικτή όμως αυτή έμπειρία, που αποτελεί μία θλιβερή, αλλά όχι ανεξήγητη κατάληξη στην όλη μέχρι τότε πορεία του ούμανιστικού ανθρωπισμού, αποτελεί άφυπνιστικό παράγοντα για τους λαούς που την έζησαν.

Η αναγέννηση του φυσικού δικαίου που παρατηρείται στην Δ. Γερμανία μετά τη

27. Πασχ. Κιτρομηλίδη. Η Γαλλική Έπανάσταση και η ευρωπαϊκή πολιτική σκέψη. «Ν. Έστια», Χριστούγεννα 1989, σελ. 190 έπ.

λήξη του δευτέρου παγκοσμίου πολέμου και που άντανακλά τη διάθεση των ανθρώπων για την επαναθεμελίωση της ζωής τους επάνω σε πνευματικές και ήθικες αξίες μόνιμες και σταθερές, ή γενική τάση των ευρωπαϊκών λαών να παραμερίσουν τις διαφορές τους και να συνταυτίσουν την τύχη τους μέσα στα πλαίσια της Ένωμένης Ευρώπης, που εκφράζει την σφοδρή τους επιθυμία να δοθεί έτσι ένα τέλος στους πολέμους και στις βαρβαρότητες που αυτοί συνεπάγονται και τέλος ή παγκόσμια έξαρση που δίνεται μεταπολεμικά στον σεβασμό και στην προστασία των θεμελιωδών Δ.Α., που δείχνει την σταθερή απόφαση των λαών να προασπίσουν την αξιοπρέπεια του ανθρώπου και να υψώσουν ένα τείχος απέναντι στον ολοκληρωτισμό ώστε να μην επιτρέψουν την επανάληψη στο μέλλον παρόμοιων καταστάσεων που προσβάλλουν τον πολιτισμό, αποτελούν απόδειξη μίας καθοριστικής στροφής του ανθρώπου στη μέχρι τουδε πορεία των ανθρωπιστικών προσανατολισμών του.

Η Ούμανιστική θεώρηση του ανθρώπου σε ότι αφορά ειδικότερα τα Δ.Α., οδήγησε σε δύο αντίθετες μεταξύ τους παρεκκλίσεις:

Από την μία μεριά ή απολυτοποίηση και ειδωλοποίηση του ατόμου βρρίσκει την έκφρασή της στην ατομοκρατική τοποθέτηση της Διακηρύξεως των Δικαιωμάτων του Ανθρώπου και του Πολίτη απέναντι στις λεγόμενες «κλασσικές» ελευθερίες (individualisme).

Ο άνθρωπος αντιμετωπίζεται ως άτομο και όχι ως μέλος του κοινωνικού συνόλου και ή αντιμετώπιση αυτή προσοδίδει στην αναγνώριση των Δ.Α. έναν έγωιστικό

και άτομικιστικό χαρακτήρα, όπως π.χ. συμβαίνει με το δικαίωμα της ιδιοκτησίας που θεωρείται «ιερό και άπαραβίαστο».

Η τοποθέτηση αυτή οδηγεί στο οικονομικό σύστημα του άκρατου φιλελευθερισμού που θεμελιώνεται στις αρχές της ανεπιόριστης γενικής και οικονομικής ελευθερίας και χρήσεως της ατομικής ιδιοκτησίας.

Από την άλλη μεριά ή τάση για αναγνώριση στα άτομα των οικονομικών και κοινωνικών τους δικαιωμάτων και ανάθεση στο κράτος της προστασίας και εξασφάλισέως τους, τάση που προώθησε αναμφισβήτητα ο Μαρξισμός, οδηγεί στο οικονομικό σύστημα του «κολλεκτιβισμού» ή «κρατισμού» που έχει σαν τελικό αποτέλεσμα την ουσιαστική κατάργηση των Δ.Α. και ελευθεριών, για χάρη του κοινωνικού συνόλου²⁸.

Τα σύγχρονα Συντάγματα, ανάμεσα στα όποια το Έλληνικό και το Γερμανικό, αποκρούουν τις δύο αυτές άκρατες θεωρίες του κλασσικού ατομικισμού και του κολλεκτιβισμού και υιοθετούν την ενδιάμεση θεωρία του «περσοναλισμού».

Κατά τη θεωρία αυτή ο άνθρωπος αντιμετωπίζεται ως πρόσωπο και ως κοινωνική προσωπικότητα που αποτελεί φορέα όχι μόνο δικαιωμάτων αλλά και αντίστοιχων κοινωνικών καθηκόντων.

Την ίδια εικόνα του ανθρώπου υιοθετεί και ή Παγκόσμια Διακήρυξη των Δ.Α. του Ο.Η.Ε. ή όποια στο άρθρο 29 παρ. 1 ορίζει ότι «Καθένας έχει καθήκοντα απέναντι στην Κοινότητα μέσα στα πλαίσια της όποίας και μόνον είναι δυνατή ή ελεύθερη και πλήρης ανάπτυξη της προσωπικότητάς του»^{29, 30, 31}.

2. ΟΙ ΧΡΙΣΤΙΑΝΙΚΕΣ ΕΚΚΛΗΣΙΕΣ ΑΠΕΝΑΝΤΙ ΣΤΑ Δ.Α.

Δέν θα πρέπει να κλείσει το κεφάλαιο αυτό που αναφέρεται στην στάση του χριστιανικού και του ούμανιστικού ανθρωπισμού απέναντι στα Δ.Α. αν δέν γίνει αναφορά και στη στάση που τήρησαν μέχρι σή-

28. Πρ. Δαγτόγλου, παραπ. σ. 12 έπ.

29. Άθαν. Ράϊκου, παραπ. Τεύχος 6' σελ. 70.

30. Μιχ. Μαραθεύτη, Είσαγωγή. Ή Αυτόπραγματώση του προσώπου. Δοκίμα. Λευκωσία 1994.

31. Γ. Μαντζαρίδη, «Κοινωνικός προσοδιορισμός και προσωπική ελευθερία» Έπιστημονική Έπετηρίδα Θεολογικής Σχολής Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης. Μνήμη Ήωάννου Άναστασίου. 1992 (άντυπο).

μερα οί Χριστιανικές Έκκλησίες απέναντι στα δικαιώματα αυτά.

Η Ρωμαιοκαθολική Έκκλησία για ένα μεγάλο χρονικό διάστημα ήταν αντίθετη προς τις Διακηρύξεις των Δ.Α., γιατί τις θεωρούσε προϊόν της ουμανιστικής φιλοσοφίας.

Είναι γνωστή η άμεση καταδίκη της Διακηρύξεως των Δικαιωμάτων του Άνθρώπου και του Πολίτη της Γαλλικής Έπαστάσεως από τον Πάπα Πίο VI.

Στις αρχές όμως της δεκαετίας του 1960, η Ρωμαιοκαθολική Έκκλησία αλλάζει τελειώς στάση με την εγκύκλιο του Πάπα Ιωάννου 23ου "Pacem in terris" και το κείμενο της Β' Βατικάνειας Συνόδου "Gaudium et Spes" (1965), στο όποιο αναφέρονται τα ακόλουθα: «Όποιαδήποτε μορφή διακρίσεως εις βάρος θεμελιωδών δικαιωμάτων του ανθρώπου με βάση είτε το φύλο, είτε τις φυλές, το χρώμα του δέρματος, την κοινωνική θέση, τη γλώσσα ή τη θρησκεία, πρέπει να υπερνικηθεί, να εξουδετερωθεί ως αντιστρατεύομενη το σχέδιο του Θεού... Για το λόγο αυτό η Έκκλησία, στο όνομα του Ευαγγελίου που της έχει δοθεί, διακηρύσσει τα ανθρώπινα δικαιώματα, αναγνωρίζει και μεγάλως εκτιμά το δυναμισμό της εποχής μας ο όποιος παντού δίνει μία καινούργια ώθηση στα δικαιώματα αυτά».

Στις αρχές Σεπτεμβρίου του 1948 στην πρώτη ιδρυτική Συνέλευση του Παγκοσμίου Συμβουλίου των Έκκλησιών που εκπροσωπεί όλες σχεδόν τις λοιπές Έκκλησίες και Χριστιανικές Όμολογίες διαδηλώνεται ότι «η θρησκευτική ελευθερία είναι συνέπεια του γεγονότος ότι ο άνθρωπος δημιουργήθηκε ελεύθερος από τον Θεό και συνεπώς η πα-

ραχώρηση της θρησκευτικής ελευθερίας δεν είναι δυνατόν να εξαρτάται από οποιαδήποτε κυβέρνηση». Οί θέσεις αυτές επηρέασαν αποφασιστικά την τελική διατύπωση της Οικουμενικής Διακηρύξεως των Δικαιωμάτων του Άνθρώπου του Ο.Η.Ε. που ψηφίστηκε στις 10 Δεκεμβρίου του ίδιου έτους.

Στη διάρκεια των 45 ετών της πορείας του μέχρι σήμερα το Π.Σ.Ε. έδειξε ξεχωριστό ενδιαφέρον για τα Δ.Α., δίνοντας ιδιαίτερη έμφαση στο θέμα της θρησκευτικής ελευθερίας και όχι μόνο υποστήριξε αλλά και ηγήθηκε στον αγώνα για τα Δ.Α. σε τοπικό, έθνικό και διεθνές επίπεδο.

Σε όλες τις σχετικές χριστιανικές συζητήσεις, διακηρύξεις και προσπάθειες μετέχει ενεργώς από το 1948 και η Όρθόδοξη Έκκλησία με βασικό συντονιστή το Οικουμενικό Πατριαρχείο.

Την κοινή όρθόδοξη συνείδηση συνόψισε εύγλωττα το 1986 η Διακήρυξη για την ειρήνη, τη δικαιοσύνη και τα Δ.Α. της Γ' Προσυνοδικής Πανορθόδοξου Διασκεύσεως κατά την όποια: «Οί Όρθόδοξοι Χριστιανοί ζώμεν κάθε ημέραν την θείαν συγκατάβασιν και μαχόμεθα έναντίον κάθε φανατισμού και μισαλλοδοξίας μεταξύ των ανθρώπων και των λαών. Έπειδή διακηρύσσομεν συνεχώς την ένανθρώπιση του Θεού και την θέωσιν του ανθρώπου, υπερασπιζόμεθα τα Δ.Α. δι' όλους τους ανθρώπους και δι' όλους τους λαούς. Έπειδή βιοῦμεν την θείαν δωρεάν της ελευθερίας με το άπολυτρωτικόν έργον του Χριστού, δυνάμεθα να προβάλλωμεν πληρέστερον την καθολικην άξίαν της διά κάθε άνθρωπον και λαόν³².

ΔΗΜ. ΛΙΑΡΟΜΜΑΤΗΣ
Δικηγόρος

32. Μακαρ. Αρχιεπισκόπου Άλβανίας κ. Αναστασίου. Η ύποδοξη του ως άντεπιστέλλοντος μέλους της Ακαδημίας την 14-12-1993. Έκκλησία, 1994, Τεύχη άριθ. 9 και 10.

ΠΡΟΒΛΗΜΑΤΙΣΜΟΙ

ΠΑΣΧΑ ΙΕΡΟΝ

Πώς να προβληματισθής αυτές τις μέρες με την έπικαιρότητα! Πώς να ασχοληθής με όλα εκείνα τα καυτά προβλήματα που όμως, στο βάθος του χρόνου, αποτελούν άπειροελάχιστα μόρια της ιστορίας του κόσμου! Πώς να σταθής στα πρόσκαιρα, όσο συνταρακτικά και αν φαίνονται, όταν προβάλλουν μπροστά σου τὰ αιώνια!

Κάθε χρόνο έορτάζουμε τὸ Πάθος και τὴν Ἀνάσταση. Κάθε χρόνο οἱ ἐκκλησιές γεμίζουν. Παιδικές αναμνήσεις πὸν ζωντανεύουν. Παραδόσεις πὸν δὲν ἔσθησαν. Τὸ τροπάριο τῆς Κασσιανῆς. Ὁ Ἐπιτάφιος. Τὸ «Χριστὸς Ἀνέστη». Θρησκευτικές εὐαισθησίες; Εὐσέβεια; Πίστις; Ἴσως ὅλα μαζί.

Οἱ ἐκκλησιές γεμίζουν κάθε χρόνο. Πόσοι ὅμως εἶναι αὐτοὶ πὸν μένουν μακριὰ ἀπὸ ὅλα αὐτά. Πὸν γι' αὐτοὺς ἡ Μεγάλη Ἑβδομάδα θὰ κυλήσῃ ὅπως ὅλες οἱ ἄλλες τοῦ χρόνου. Πὸν δὲν θὰ ἀκούσουν τὰ ὑπέροχα τροπάρια τοῦ ὄρθρου τῆς Ἀναστάσεως. Πὸν δὲν θὰ ἀπολαύσουν τὴ βαθεῖα θεολογία τοῦ Κατηχητικοῦ Λόγου τοῦ Ἰωάννου τοῦ Χρυσοστόμου. Πὸν δὲν θὰ νοιώσουν τὸ μυστήριο τοῦ Σταυροῦ και τοῦ Κενοῦ Τάφου.

Πώς να προβληματισθής αυτές τις μέρες με την έπικαιρότητα! Πώς να ασχοληθής με τὰ ρέοντα, ὅταν προβάλλουν μπρο-

στά σου τὰ ὀρόσημα αὐτὰ τῆς ζωῆς και τοῦ κόσμου, πὸν σε κάνουν νὰ βλέπης ὅλα τὰ ἄλλα ὡς «σκύβαλα». Πώς να μὴν ἐπιπικεντρῶσης τὴν προσοχή σου στὰ μοναδικὰ αὐτὰ γεγονότα πὸν σημάδεψαν τὴν ιστορία και ἔγιναν σημεῖον ἀναφορᾶς.

Τὰ ξέρουμε; Ἴσως. Ὅμως τὸ θέμα δὲν εἶναι ἂν τὰ ξέρουμε, ἀλλὰ ἂν τὰ ζοῦμε. Ἄν ἔχουν ἐπηρεάσει τὴν πορεία μας. Ἄν τὴν ἀγάπη πὸν ἔδειξε ὁ Θεὸς σὲ μᾶς τὴν δείχνουμε στὸν συνάνθρωπό μας, στὸν ἀδελφό μας, στὸν ἐχθρό μας. Ἄν οἱ μεγάλοι τῆς γῆς ἔχουν κανόνα τους τὴν ἀγάπη. Ἄν ὑπηρετοῦν τὴν ἀλήθεια. Ἄν ἐφαρμόζουν τὴν δικαιοσύνη. Τὸ θέμα δὲν εἶναι κυρίως ἂν θὰ πᾶμε και πόσοι θὰ πᾶμε αὐτὲς τις μέρες στὴν ἐκκλησία. Τὸ θέμα εἶναι πόσο ἀλλαγμένοι, πόσο διαφορετικοί, πόσο περισσότερο ἄνθρωποι θὰ γοῦμε ἀπὸ τὴν ἐκκλησία.

Γεμίζουν ἀσφυκτικά οἱ ἐκκλησιές, αὐτὲς τις ἅγιες μέρες, ἀπὸ τοὺς πιστοὺς πὸν παρακολουθοῦν με εὐλάβεια τὰ Πάθη τοῦ Χριστοῦ. Ἄς σκύψουμε με ἀγάπη και στὰ πάθη τῶν ἀνθρώπων. Καὶ στὸν ἔρημο ἄνθρωπο τῆς ἐποχῆς μας, ἄς προσφέρουμε ἓνα λουλούδι πὸν θὰ φέρῃ τὴν ἀνοιξὴ μέσα στὸν παγωμένο χειμῶνα τῆς μοναξιᾶς του. Τότε θὰ δοῦμε μπροστά μας τὸν ἀναστημένο Χριστό. Καὶ τὰ πάντα γύρω μας θὰ γεμίσουν φῶς.

ΠΑΝΟΡΜΙΤΗΣ

ΣΧΟΛΙΑ

ΕΘΝΙΚΟ ΠΡΟΣΚΛΗΤΗΡΙΟ ΓΙΑ ΤΗ ΘΡΑΚΗ

Η «Χριστιανική Ένωση Επιστημόνων» ὀργάνωσε στὴν αἴθουσα τοῦ «Ἀποστόλου Παύλου» στὴν ὁδὸ Καρύτση 14 τὴν 6η Μαρτίου ἐκδήλωση ὑπὸ τὴν προεδρία τοῦ Σεβασμιωτάτου Μητροπολίτη Ἀλεξανδρουπόλεως καὶ Σαμοθράκης κ.κ. Ἀνθίμου ἀφιερωμένη στὰ προβλήματα τῆς Ἑλληνικῆς Θράκης. Στὴν πρόσκληση αὐτὴν τῆς Χ.Ε.Ε. ἀνταποκρίθηκε μὲ προθυμία τὸ ἀθηναϊκὸ κοινὸ μὲ ἀποτέλεσμα ἓνα πολυπληθὲς ἀκροατήριο μεταξὺ τῶν ὁποίων καὶ πολλοὶ ἐπώνυμοι νὰ πληρώσουν τὴν αἴθουσα.

Ὁμιλητὲς στὴν ἐκδήλωση αὐτὴν ἦσαν: ὁ καθηγητὴς τῆς Νομικῆς Σχολῆς τοῦ Δημοκριτείου Πανεπιστημίου κ. Γεώργιος Δασκαρόλης μὲ θέμα «Τὸ Δημοκριτεῖον Πανεπιστήμιον Θράκης», ὁ ἐφέτης Διοικητικῆς Δικαιοσύνης καὶ διδάκτωρ τῆς Νομικῆς κ. Νικόλ. Σοϊλεντάκης μὲ θέμα «*Η μουσουλμανικὴ μειονότητα καὶ τὸ πρόβλημα τῶν Πομάκων*» καὶ τέλος ὁ σεβασμιώτατος μητροπολίτης Ἀλεξανδρουπόλεως κ.κ. Ἀνθίμος μὲ θέμα: «*Σύγχρονα προβλήματα τῆς Θράκης*».

Οἱ ὁμιλητὲς ἀφοῦ κατετόπισαν τὸ ἀκροατήριον ἐν συντομία γιὰ τὸ ἱστορικὸ πλαίσιο τοῦ θεματὸς τῶν ἀναφέρθηκαν στὸ δέον γενέσθαι, προκειμένου νὰ ἐνισχυθοῦν οἱ ἑλληνικοὶ πληθυσμοὶ γιὰ νὰ ἀντισταθοῦν στὸν πειρασμὸ τῆς μεταναστεύσεως, νὰ ἀξιοποιήσουν τὴν δυνατότητα τῆς θρακικῆς γῆς γιὰ τὴν αὔξηση κυρίως τῆς πρωτογενοῦς παραγωγῆς.

Τὰ προτεινόμενα μέτρα γιὰ τὴν ἐπίτευξη τοῦ σκοποῦ αὐτοῦ εἶναι: νὰ δοθοῦν κίνητρα στὰ νέα ζεῦγη γιὰ τὴν ἀπόκτηση

τριῶν καὶ πλέον τέκνων γιὰ τὴν ἀντιστάθμιση τῆς ὑπεργεννητικότητας τῶν μουσουλμάνων, νὰ λειτουργήσει τὸ ταχύτερον μὲ πληρέστερο τεχνολογικὸ ἐξοπλισμὸ τὸ πανεπιστημιακὸ νοσοκομεῖο τῆς Ἀλεξανδρουπόλεως, νὰ ἐνισχυθεῖ τὸ Δημοκριτεῖον Πανεπιστήμιον μὲ τὶς ἀπαιτούμενες πιστώσεις, ὥστε νὰ ἀνταποκρίνεται στὴν ἐθνικὴ καὶ ἐπιστημονικὴ του ἀποστολή, νὰ ἐδραιωθεῖ στὶς ψυχὰς τῶν κατοίκων μὲ τὴν ἰσχυρὴ παρουσία τῶν ἐνόπλων δυνάμεων τὸ αἶσθημα τῆς ἀσφαλείας, νὰ καλλιεργηθεῖ ἡ ἀγάπη τῶν νεωτέρων γενεῶν πρὸς τὶς παραδόσεις καὶ τοὺς θεσμοὺς ποὺ τοὺς κατοχυρώνουν, ὥστε νὰ συντελέσει στὴν τόνωση τοῦ ἐθνικοῦ φρονήματος καὶ στὴν ἀγάπη πρὸς τὴν ἑλληνικὴ πατρίδα.

Ἐκτεταμένος λόγος ἐγίνε ἐπίσης γιὰ τὴν μουσουλμανικὴ μειονότητα καὶ εἰδικότερα γιὰ τὰ προβλήματα τῶν Πομάκων. Στὸ θέμα αὐτὸ τονίσθηκε ἡ ἀνάγκη προσεγγίσεως ἀπὸ ἑλληνικῆς πλευρᾶς τῶν τελευταίων μὲ τὴν ἐπίδειξη ἰδιαίτερης κρατικῆς φροντίδας καὶ στὴν ἐνίσχυση τῶν ἐνεργειῶν αὐτῶν ἀπὸ τὴν ἰδιωτικὴν πρωτοβουλία, οὕτως ὥστε νὰ ὑπερκερασθεῖ ἡ τουρκικὴ προπαγάνδα, ἡ ὁποία ἐπιχειρεῖ συστηματικὰ τὸν ἐκτουρκισμὸν αὐτῶν. Εἰδικώτερα χαιρετίσθηκε ἡ προσπάθεια γιὰ τὴν σύνταξη λεξικοῦ, γραμματικῆς καὶ συντακτικοῦ τῆς πομακικῆς γλώσσας, ἡ ὁποία μέχρι πρόσφατα ἐστερεῖτο καὶ ἀφανήτου. Μὲ βάση αὐτὰ τὰ γλωσσικὰ ὄργανα ἐπιδιώκεται ἡ ἀπόσπαση τῶν πομακοπαίδων ἀπὸ τὴν τουρκικὴ ἐκπαίδευση καὶ ἡ ἵδρυση ἀμύγως πομακικῶν σχολείων, ἐνῶ παράλληλα δὲν πρέπει νὰ ἀμεληθεῖ τὸ χρέος γιὰ ἓναν διακριτικὸ ἐπανευαγγελισμὸ αὐτῶν. Τοῦτο εἶναι βέβαια ἔργο κυρίως τῆς τοπικῆς Ἐκκλησίας, ἡ ὁποία πρὸς τὸν σκο-

πὸν αὐτὸν ἔχει ἀνάγκη νὰ στηριχθεῖ καὶ ἀπὸ τοὺς πιστοὺς ὅλης τῆς ἑλλαδικῆς Ἐκκλησίας.

Οἱ παραπάνω προτάσεις δὲν ἀποτελοῦν ἕνα σύνθημα εὐκολόγιο, ἀλλὰ ἔχουν ἀρχίσει νὰ γίνονται πράξη, ἀφ' ἑνὸς μὲ ἐνέργειες ἐμπνευσμένων στελεχῶν τοῦ στρατεύματος ποὺ ὑπηρετοῦν στὴν εὐαίσθητη αὐτὴ περιοχὴ καὶ ἀφ' ἑτέρου ἀπὸ τὴν ἰδιωτικὴ πρωτοβουλία, ὅπως συνοπτικὰ ἀνέπτυξε καὶ μὲ ἀριθμούς, ὁ παριστάμενος πρόεδρος τοῦ «*Ταμείου Θράκης*» κ. Νικόλαος Γαλέτας.

Τοῦτο τὸ ἔργο εἶναι θεβαίως ἐπαινετόν, ἀλλὰ θεβαίως οἱ διαθέσιμες δυνάμεις στὸ ἔθνικὸ αὐτὸ μέτωπο δὲν εἶναι ἐπαρκεῖς γιὰ τὸν μεγάλο αὐτὸ σκοπὸ, τῆς διαφυλάξεως τῆς Ἑλληνικῆς Θράκης ἀπὸ τὴν τουρκικὴ ἐπιβουλὴ. Ἡ συγκέντρωση αὐτὴ δὲν εἶχε μόνον ἐνημερωτικὸ ἐνδιαφέρον ἀλλὰ μέσω τῆς ἐνημερώσεως αὐτῆς ἀποσκοποῦσε στὴν εὐαισθητοποίησιν μέρους τουλάχιστον τοῦ ἀκροατηρίου -γιατὶ ὄχι καὶ τῶν ἀναγνωστῶν τῆς στήλης αὐτῆς- γιὰ ἐνεργὸ συμμετοχὴ στὴν ἔθνικὴ αὐτὴ προσπάθεια.

ΟΙ ΑΓΝΟΟΥΜΕΝΟΙ ΤΟΥ ΑΤΤΙΛΑ

Ὅσοι γνωρίζουν τὴν τουρκικὴ νοστροπία καὶ ἔχουν στοιχειώδεις γνώσεις ἀπὸ τὴν πρόσφατη καὶ ἀπώτερη ἱστορία γιὰ τὴν συμπεριφορὰ τῶν Τούρκων ἐναντι τῶν αἰχμαλώτων δὲν ἐξεπλάγησαν ἀπὸ τὶς πρόσφατες κυνικὲς δηλώσεις τοῦ Τουρκοκύπριου ἡγέτη Ραοὺλ Ντενκτάς γιὰ τὴν τύχη τῶν μέχρι χθὲς 1617 Ἑλληνοκυπρίων καὶ Ἑλλαδιτῶν ἀγνοουμένων.

Τὸ ἐρώτημα εἶναι, μετὰ ἀπὸ αὐτὴν τὴν ὁμολογίαν, ποιά θὰ εἶναι ἐν προκειμένῳ ἡ ἀντίδραση τῆς διεθνοῦς κοινότητος; Καὶ

συγκεκριμένα: Θὰ κινηθεῖ ἡ διαδικασία γιὰ τὴν ἀναζήτησιν ποινικῶν εὐθυνῶν κατὰ τῶν φυσικῶν καὶ ἠθικῶν αὐτουργῶν τοῦ ἐγκλήματος αὐτοῦ μὲ τὴν κατηγορία ὡς ἐγκληματιῶν πολέμου, ὅπως ἐπιχειρεῖται κατ' αὐτὰς γιὰ τὴν σερβοβοσνιακὴ πολιτικὴ καὶ στρατιωτικὴ ἡγεσία, ἢ τὸ πρᾶγμα θὰ ξεχασθεῖ μὲ τὸ ἐπιχείρημα τῆς παραγραφῆς, λόγῳ παρελεύσεως εἰκοσαετίας καὶ πλέον, γιὰ νὰ μὴ δυσαρεστηθεῖ ἡ Ἄγκυρα;

Ἐξ ἄλλου τὸ καλοκαίρι τοῦ 1993 συγκροτήθηκε στὶς ΗΠΑ ἐπιτροπὴ, στὴν ὁποία μετεῖχαν καὶ δύο μέλη τοῦ ἀμερικανικοῦ κογκρέσσου, ἐκπρόσωποι τῶν δύο μεγάλων κομμάτων, μὲ σκοπὸ τὴν διερεύνησιν τοῦ ζητήματος τῆς τύχης τῶν ἑκατοντάδων αὐτῶν ἀγνοουμένων τῆς εισβολῆς τοῦ Ἀττίλα, μετὰξὺ τῶν ὁποίων συγκαταλέγοντο καὶ πέντε ἀμερικανοὶ ὑπήκοοι. Στὴν ἀνακοίνωσιν τῆς ἐπιτροπῆς αὐτῆς κατὰ τὴν συγκρότησιν τῆς ἐτονίζετο ὅτι «*σὲ ἀντίθεση μὲ τοὺς ἀμερικανοὺς στρατιωτικοὺς ποὺ ἀγνοοῦνται ἀπὸ τὸν πόλεμο τοῦ Βενάμι, ἡ τύχη τῶν ἀγνοουμένων τῆς Κύπρου θρίσκεται στὰ χεῖρα ἐκείνης τῆς χώρας ποὺ ἐξαρτᾶται ἀπὸ τὴν ἀμερικανικὴ βοήθεια*».

Σήμερα λοιπὸν ποὺ οἱ ἐκπρόσωποι τῆς ἀμερικανικῆς πολιτικῆς ζωῆς ἔχουν τὴν ὁμολογίαν τοῦ Ντενκτάς, θὰ ἀδιαφορήσουν γιὰ τὰ γενόμενα καὶ θὰ στηρίξουν τὸ κυβερνητικὸ σχῆμα Γιλμάς - Ταϊλὲρ χρησιμοποιώντας τὴν γειτονικὴ Τουρκία ὡς «ἡγεμονικὸ σταθεροποιητὴ τῆς περιοχῆς», ἐνῶ πρόκειται γιὰ τὸν πρῶτον ταραχοποιό, ποὺ ἐπιβουλεύεται τὴν εἰρήνην σὲ αὐτήν;

Ο ΤΟΜΕΑΣ ΤΥΠΟΥ
ΤΗΣ Χ.Ε.Ε.

ΕΠΙΣΤΟΛΑΙ

Η ΧΡΙΣΤΙΑΝΙΚΗ ΚΟΣΜΟΘΕΩΡΙΑ
ΚΑΙ Ο ΑΛΕΞ. ΤΣΙΡΙΝΤΑΝΗΣ

Ἀγαπητὲς «Ἀκτίνες»

Μὲ ιδιαίτερο ἐνδιαφέρον ἐδιάβασα στὸ τεύχος Ἰανουαρίου 1996, τὸ ἀπὸ κάθε ἄποψη ἐνδιαφέρον ἄρθρο τοῦ καθηγητοῦ κ. Γ. Κοντοπούλου καὶ τὰ ὅσα πολὺ διαφωτιστικὰ ἀναφέρονται ἐκεῖ σχετικὰ μὲ τὶς πρόσφατες ἐπιστημονικὲς θεωρίες γιὰ τὴ φύση καὶ τὸ σύμπαν. Ὅμως, ἀνάμεσα στὶς τόσες πολὺ ἀξιοπρόσεκτες ἀπόψεις τοῦ διακεκριμένου ἀρθρογράφου, ὑπάρχει καὶ ἡ γνώμη ὅτι ἡ «Διακήρυξη» -πού ἐκκυκλοφόρησε τὸ 1946- «...ἦταν ἡ κυριώτερη προσπάθεια νὰ διατυπωθεῖ μία χριστιανικὴ κοσμοθεωρία, μία χριστιανικὴ ἄποψη περὶ τοῦ κόσμου». Καὶ ἡ ἄποψη αὐτὴ συγκέντρωσε τὴν προσοχή μου, γιατί συνδυαζόμενη μὲ τὸν τίτλο τοῦ ἄρθρου «Γιὰ μιὰ σύγχρονη χριστιανικὴ κοσμοθεωρία» μπορεῖ νὰ δώσει τὴν ἐντύπωση ὅτι ἀπὸ τὸ 1946 ἕως σήμερα ὑπάρχει ἓνα κενὸ στὴ προσπάθεια νὰ καταρτισθῇ μία τέτοια κοσμοθεωρία καὶ ὅτι μόνον τώρα ἀρχίζει μία νέα ἐκσυγχρονισμένη ἐργασία ἐπάνω σ' αὐτὸ τὸ θέμα.

Θὰ μοῦ ἐπιτραπῇ λοιπόν, ἐκ καθήκοντος πρὸς τὴν μνήμη τοῦ ἀειμνήστου Ἀλεξάνδρου Τσιριντάνη, πού ἦταν ὁ ἰδρυτὴς καὶ ὁ ἐμπνευστὴς καὶ τῆς «Χριστιανικῆς Ἐνώσεως Ἐπιστημόνων» καὶ τῶν «Ἀκτίνων» καὶ τῆς «Διακηρύξεως», νὰ ὑπενθυμίσω ὅτι καὶ μετὰ τὴν «Διακήρυξη» ἐπὶ τριάντα ἀκόμη χρόνια συνέχισε ἀκούρατος τὴν ἐρευνα καὶ τοὺς ἀγῶνες του γιὰ νὰ καταρτισθῇ μία κατὰ τὸ μέτρο τοῦ δυνατοῦ ὀλοκληρωμένη καὶ συγχρονισμένη χριστιανικὴ θεώρησι τοῦ

κόσμου καὶ τῆς ζωῆς. Ἦδη στὴ Δήλωσή του, πού δημοσιεύθηκε στὸ τεύχος τῶν «Ἀκτίνων» τοῦ Νοεμβρίου 1960 εἶχε προδιαγράψει σὲ γενικὲς γραμμὲς τὶς κατευθύνσεις πού ἔπρεπε νὰ ἀκολουθήσῃ ἡ περαιτέρω ἐρευνα καὶ τὰ θέματα πού ἦταν ἀπαραίτητο νὰ διερευνηθοῦν. Ὅμως ἐσυνέχισε γιὰ δέκα πέντε ἀκόμη χρόνια νὰ ἐρευνᾷ καὶ νὰ ἀγωνίζεται μὲ σκοπὸ τὴν διατύπωση αὐτῆς τῆς κοσμοθεωρίας. Αὐτὴ ἡ ἐρευνα καὶ οἱ ἀγῶνες, δὲν βασίστηκαν μόνον σὲ θεωρητικὰ δεδομένα καὶ στὸν θεωρητικὸ στοχασμὸ ἀλλὰ καὶ σὲ ὅλα ὅσα ὁ ἀείμνηστος Α. Τσιριντάνης ἔζησε στὴν ταραγμένη μεταπολεμικὴ ἐποχὴ καὶ τὰ ἐρμήνευσε μὲ τὸ διεισδυτικὸ βλέμμα τοῦ πνεύματός του.

Τὰ συμπεράσματα αὐτῆς τῆς μακρόχρονης προσπάθειάς του διετύπωσε στὸ βιβλίο «Γιὰ μιὰ πορεία μὲ ἐπίγνωση» πού ἐκκυκλοφόρησε τὸ 1975. Ἐκεῖ τὸ κέντρο τοῦ βάρους μετατοπίζεται ἀπὸ τὴν ἀπολογητικὴ ἀπέναντι στὴν ἄρνηση, σὲ μιὰ πολὺ γενικώτερη ἐξέταση τοῦ Χριστιανισμοῦ ὡς κοινωνικῆς καὶ ἱστορικῆς πραγματικότητος πού συνδυάζεται καὶ μὲ μιὰ εἰλικρινῆ ἀλλὰ καὶ δημιουργικὴ κριτικὴ γιὰ τὸ παρελθὸν καὶ τὸ παρὸν, ἀλλὰ καὶ σοφὲς ὑποδείξεις γιὰ τὸ μέλλον τῆς χριστιανικῆς πίστεως καὶ κοσμοθεωρίας.

Ἀσφαλῶς σημαντικώτατο μέρος κάθε κοσμοθεωρίας ἀποτελεῖ ἡ ἐξέλιξη τῆς ἐπιστήμης πού μὲ τὴν ἐπακολουθοῦσα μεταβολὴ τοῦ κοσμοειδώλου ἐπηρεάζει τὴν νοοτροπία μιᾶς ἐποχῆς. Καὶ ὁ κ. Κοντόπουλος ἐκφράζει μιὰ ἀδιαμφισβήτητη καὶ ἀπόλυτα ἀναγκαία ἄποψη, ὅταν γράφει ὅτι ὁ χριστιανὸς ἐπιστήμων πρέπει νὰ εἶναι ἐνήμερος τῶν νεωτέρων ἐπιστημονικῶν ἐξελί-

ξεων, ώστε να μπορή να άποτρέπη τόν άποπροσανατολισμό πού προκαλεί ή εκλαϊκευση συγγέροντας τά σίγουρα πειραματικά δεδομένα με τις ύποθέσεις και τις θεωρίες πού τά έρμηνεύουν και πού συνεχώς μεταβάλλονται. Και πρέπει όλοι να χαιρετίσουμε την ίδρυση πρός τό σκοπό αυτό του σεμιναρίου τών θετικών έπιστημών τής Χ.Ε.Ε. πού μάς γνωστοποιεί ό διακεκριμένος άρθρογράφος.

Παρακολουθώντας άγρυπνα τό θέμα αυτό, ό Α. Τσιριντάνης διέκρινε άμέσως τόν κίνδυνο να άναβίωση ό έπιστημονισμός και μαζί του ό ύλισμός και από τό 1960 δέν έπαψε να τόν έπισημαίνει από τις στήλες του περιοδικού «Συζήτησις». Όμως, πέρα από τις διακυμάνσεις τών έπιστημονικών θεωριών πού έρχονται και παρέρχονται, ή βασική θέση πού ύποστηρίζει στο μνημονευθέν έργο του στηριζόμενος στο άποδεικτικό πρόβλημα είναι σαφής και άπλη, «*άπλοϋς γάρ ό μύθος τής άληθείας*». Ό άθεϊσμός είναι και αυτός πίστη. Πίστη άρνητική και καμουφλαρισμένη, αλλά όπωσδήποτε πίστη. Και ή σωστή άντιμετώπιση είναι να κάνουμε τόν άθεο να συνειδητοποιήση ότι και αυτός δέν γνωρίζει αλλά πιστεύει και ότι δέν είναι έντιμο να καμουφλάρη την πίστη του με την έπίκληση τής έπιστήμης. Πάρα πέρα την πίστη του αυτή να τού την κλονίσουμε, να τόν κάνουμε να σκεφθή ότι, έπι τέλους, μπορεί τά πράγματα να είναι διαφορετικά άπ' ότι εκείνος σκέπτεται.

Ό καθηγητής κ. Κοντόπουλος εκφράζει την άγωνία του πού είναι και άγωνία όλων μας, για τά παιδιά μας πού κι' όλας από τά μαθητικά θρανία άποπροσανατολίζονται στα θέματα τής πίστewς και τής κοσμοθερίας. Και, βέβαια, μακάρι να είχαν όλοι οί γονείς την άπαιτουμένη μόρφωση ώστε να μπορούν να είναι ένήμεροι στίς εκάστοτε έξελίξεις τής έπιστήμης και έτσι να είναι σε θέση να προστατεύουν τά παιδιά τους από τις πλάνες πού με τόση έπιδεδιότητα τούς σερβίρονται. Έπειδή όμως αυτό δέν είναι δυνατόν, νομίζω ότι μιá άπλη και άδιαμφισβήτητη θέση, όπως αυτή πού

έκθέτει ό 'Αλ. Τσιριντάνης, είναι πολύ εύκολώτερο να την ξέρη και να την χρησιμοποιήση ό γονεύς πού διαθέτει κάποια έστω και πολύ γενική μόρφωση. Άρκεί να διαβάση στο βιβλίο «*Γιά μιá πορεία με έπίγνωση*» τά δύο πρώτα κεφάλαια με τίτλο «*ό φράκτης*» και «*πάνω από τόν φράκτη*» όπου με θαυμαστή άπλότητα και σαφήνεια εκτίθεται τó μεγάλο θέμα τών σχέσεων έπιστήμης και πίστewς και νομίζω πώς θα έχη ένα ταυτόχρονα εύχρηστο και άποτελεσματικό όπλο για να άντιμετωπίξη τις καταστάσεις πού δημιουργεί στίς ψυχές τών παιδιών μας ή ύλιστική στροφή στην εκπαίδευση πού εύστοχα καταγγέλλει ό καθηγητής κ. Κοντόπουλος.

Εϋχομαι όλόψυχα στίς εκλεκτούς συνεργάτες σου με τόν πνευματικό τους άγώνα, στόν όποιο έρχεται να συμβάλη και τó νεοϊδρυθέν σεμινάριο τών θετικών έπιστημών τής Χ.Ε.Ε., να συνεχίσουν για πολλές δεκαετίες την φωτισμένη πορεία του Περιοδικού αυτού πού με την έμπνευσμένη άρθρογραφία του ίδρυτού του και πολλών άλλων έξαιρέτων έπιστημόνων είχε αυτή τη γνωστή και πολύ σημαντική και άποφασιστική επίδραση στην πνευματική ζωή τής χώρας μας.

Μετά τιμής
Ε. Κ. ΒΡΥΖΑΚΗΣ

ΓΙΑ ΝΑ ΑΠΟΦΕΥΧΘΕΙ ΤΟ ΞΕΠΟΥΛΗΜΑ ΤΗΣ ΕΛΛΗΝΙΚΗΣ ΓΗΣ
(ΜΙΣΘΩΣΗ ΑΝΤΙ ΠΩΛΗΣΕΩΣ)

Άγαπητές «Άκτινες»,

1. «*Κανένας λαός δέν μπορεί να έχη από την αρχή άποκλειστικά δικαιώματα επάνω σ' ένα μέρος τής γής, αλλά τά δικαιώματά του επάνω σ' αυτό έξαρτώνται πάντοτε από τη χρήση πού τής κάνει και από την ικανότητα πού έχη να την διατηρήσει δική του. Η γή άνήκει ήθικώς σ' εκείνον πού τη δουλεύει και την υπερασπίζεται με τη ζωή του. Δέν υπάρχουν εδω περιγαμηνές. Η*

Ιστορία ακριβῶς διδάσκει, ὅτι ἡ γῆ ἀλλάζει συχνὰ κυρίους» (Ι. Θεοδωρακόπουλου, Εἰσαγωγή στή Φιλοσοφία, τ. Γ', 1975).

Τῆ σημασία τῶν ἀνωτέρω σκέψεων εἶχε συλλάβει σ' αὐτὸν ἐδῶ τὸν τόπο, ὁ Ἴων Δραγούμης τὸ 1905, ὅταν ὑπηρετοῦσε ὡς Ὑποπρόξενος στὸ Δεδέαγατς (τῆ σημερινῆ Ἀλεξανδρούπολη). Εἰδικώτερα, ὁ Δραγούμης εἶχε τῆ γνώμη, ὅτι οἱ Ἕλληνες ἀγρότες γιὰ σοβαροὺς ἐθνικοὺς λόγους ἔπρεπε νὰ ἀγοράσουν γῆ. Νὰ ἀποκτήσουν ἔγγεια ἰδιοκτησία. Ἀφοῦ τοὺς ἔπεισε, ἀπευθύνθηκε στὸν πρόκριτο-κτηματῖα καὶ ὑποπρόξενο τῆς Αὐστροουγγαρίας Βλάσιο Σούχορ (τσεχικῆς καταγωγῆς) καὶ τὸν ἔπεισε νὰ πωλήσει κτήματά του στοὺς Ἕλληνες χωρικοὺς, ἀντὶ 1.200 λιρῶν μὲ πενταετῆ ἢ ἑξαετῆ προθεσμία, μὲ ἐπιτόκιο 6% καὶ ἀξιόχρεη ἐγγύηση. Ἐπειδὴ δὲν βρῆκε ἀξιόχρεους ἐγγυητές, ὁ Δραγούμης ἀπευθύνθηκε τὴν 1-10-1905 ἐγγράφως στὸ Ὑπουργεῖο Ἐξωτερικῶν, καὶ προέτεινε ὅπως «...τῇ συνδρομῇ ἑλληνικῆς τινος Τραπεζῆς ἐν Ἀθήναις καὶ Κωνσταντινουπόλει, ἐξευρεθῆ δάνειον διὰ τὸ ἥμισυ τουλάχιστον τοῦ ἄνω ἀναφερομένου ποσοῦ, δηλαδή διὰ 600 λίρας...» καὶ τονίζει ὅτι οἱ ὑπόδουλοι Ἕλληνες πρέπει νὰ ἐνθαρρύνονται «πρὸς ἀγορὰν καὶ καλλιέργειαν γαιῶν, ἐὰν δὲ εὐκολυνθῶν οἱ περὶ ὧν πρόκειται χωρικοὶ καὶ ἕτεροι θὰ παρασυρθῶσιν εἰς πρόσκτησιν τοιούτων...» Πρὸς τοῦτο, ζητοῦσε νὰ ἰδρυθῶν Τράπεζες στὴ Θράκη, στὴ Μακεδονία, τὴν Ἡπειρο καὶ τὴ Μικρὰ Ἀσία, πού θὰ χρηματοδοτοῦν κατὰ τὸ ἥμισυ τὴν ἀγορὰ γῆς ἀπὸ Ἕλληνες «ἐὰν θέλωμεν νὰ διατηρήσωμεν τὴν ὑπεροχὴν ἡμῶν» καὶ «νὰ κρατήσωμεν εἰς χεῖρας ἡμῶν τὴν γῆν καὶ νὰ καλλιεργῶμεν διὰ χειρῶν ἑλληνικῶν» (βλ. ἐκτενέστερα, Ν. Σοῦλεντάκη, Ἱστορία τοῦ Θρακικοῦ Ἑλληνισμοῦ, 1996, σελ. 180 ἐπ.).

2. Σήμερα, οἱ σκέψεις τοῦ Ἴωνος Δραγούμης καὶ τοῦ Ἰωάννη Θεοδωρακοπούλου, τοῦ κορυφαίου Ἑλληνα φιλοσόφου, εἶναι ἐπίκαιρες καὶ πρέπει νὰ μᾶς νουθετήσουν, ἂν δὲν θέλουμε νὰ καταντήσουμε ἀκτήμο-

νες μέσα στὴν ἴδια τὴν πατρίδα μας ἢ τὰ ὄριά της νὰ περιορισθοῦν στὴν Ἀττικὴ. Ἀπαιτεῖται νὰ τὶς ἐγκολπωθοῦν καὶ νὰ τὶς ἐφαρμόσουν οἱ ἰθύνοντες, ἂν θέλουμε νὰ στηριξοῦμε τὸν ἐκτὸς Ἑλλάδος χειμαζόμενον Ἑλληνισμό. Ἀλλὰ καὶ ἐὰν θέλουμε νὰ περιώσομε ἀπὸ τὸ ξεπούλημα πρὸς τοὺς ξένους ὅ,τι ἀπέμεινε.

Στὴ Δυτικὴ Θράκη τὸ τουρκικὸ Προξενεῖο, ἐφαρμόζοντας στὴν πράξη τὶς σκέψεις τοῦ Ἴωνος Δραγούμης καὶ τοῦ Ι.Ν. Θεοδωρακόπουλου, ἐνθαρρύνει τὴν ἀγορὰ ἀκινήτων ἀπὸ τοὺς Τουρκογενεῖς Μουσουλμάνους γιὰ τὴν πραγματοποίηση τῶν ἐπεκατατικῶν σχεδίων τῆς Ἀγκυρας. Στὴν Πάρο, ὀλόκληρη περιοχὴ στὴν Παροικιά ἔχει ἀγορασθεῖ ἀπὸ Γερμανοὺς καὶ ὀνομάζεται ἤδη «Γερμανικά». Στὴν Κρήτη, στὴ Μάνη, τὴν Ἀργολίδα...

Πρὸς τοῦτο, πρέπει νὰ ἀποθαρρυνθοῦν οἱ μεταβιβάσεις ἀκινήτων πρὸς ἀλλοδαποὺς, εἴτε εἶναι ὑπήκοοι κρατῶν τῆς Εὐρωπαϊκῆς Ἐνώσεως εἴτε ὄχι. Στὶς περιπτώσεις, πού αὐτὸ δὲν εἶναι ἐφικτό, εἴτε λόγω τῆς ἐντάξεώς μας στὴν Εὐρωπαϊκὴ Ἐνωση, εἴτε διότι οἱ ἀλλοδαποὶ προσφέρουν περισσότερα χρήματα λόγω τῆς νομοματικῆς διαφορᾶς τῆς δραχμῆς μὲ τὰ ξένα νομίσματα, ἀντὶ πωλήσεως νὰ προτιμᾶται ἡ μακροχρόνια μίσθωση, ἢ ὅποια καταρτίζεται ἐγγράφως καὶ μεταγράφεται (ἄρθρ. 618 ΑΚ), ὅπως καὶ ἡ πώληση.

Στὴ Μεγάλῃ Βρετανία χρησιμοποιοῦνται παραλλήλως καὶ οἱ δύο θεσμοί, καὶ τῆς πωλήσεως καὶ τῆς μακροχρόνιας μίσθωσης.

Κατ' αὐτὸν τὸν τρόπο ἡ ἔγγειος ἰδιοκτησία δὲν περιέρχεται ἀμετάκλητα σὲ ξένα χεῖρα, ἀλλὰ μετὰ ἀπὸ τὴ λήξη τῆς μακροχρόνιας μίσθωσης ἐπανακάμπει στοὺς κληρονόμους τοῦ ἐκμισωτῆ.

3. Οἱ δικηγόροι οἱ ὅποιοι παρίστανται ὑποχρεωτικῶς στὶς ἐξ ἐπαχθοῦς αἰτίας μεταβιβάσεις ἀκινήτων καὶ ἀμείβονται, ὅπως καὶ οἱ συμβολαιογράφοι, πρέπει νὰ συμβουλεύουν τοὺς πελάτες τους πωλητὲς ἀκινήτων.

Τὸ ὑφιστάμενο νομικὸ καθεστῶς ἐπι-
τρέπει τὴ μακροχρόνια μίσθωση, ὅπως
προαναφέρθηκε. Ἐὰν ἀπαιτεῖται ἡ συμπλή-
ρωσή του, οἱ διαπρεπεῖς ἀστικολόγοι δὲν
ἔλειψαν ἀπὸ τὸν τόπο καὶ εἶναι ἱκανοὶ νὰ
ἐπισημάνουν καὶ νὰ ἀναπληρώσουν τὰ ἐλ-
λείποντα.

4. Ὅταν τὸ ὄνειρο γιὰ τὴν ἀνάσταση
τοῦ παλαιῶν κλέους, ἡ Μεγάλῃ Ἰδέα, ἐγι-
νε φλόγες καὶ αἶμα το 1922, οἱ Ἕλληνες τῆς
Ἀνατολικῆς Ρωμυλίας, τῆς Ἀνατολικῆς
Θράκης καὶ τῆς Μικρασίας, φορτωμένοι μὲ
τοὺς μπόγους καὶ τὰ εἰκονίσματα ἤλθαν καὶ

ρίζωσαν ἰδίως στὴ Μακεδονία καὶ τὴ Θρά-
κη, θυθίζοντας πρὸ βαθεῖα τὶς ρίζες τοῦ ἐθνι-
κοῦ μας δένδρου.

Ἡ συρρίκνωσή μας, στὸν ἠπειρωτικὸ
μας χώρο καὶ τὰ νησιά μας τότε, ἦταν ἀκού-
σια, ἐνῶ τὸ συντελούμενο σήμερα ξεπούλη-
μα τοῦ ἐθνικοῦ μας χώρου εἶναι ἐκούσιο,
γιὰ τὸ ὅποιο δὲν ὑπάρχει ἐξιλέωση ἀπὸ
ὅποιαδήποτε ἀνάγκη, σκοπιμότητα ἢ ἀγα-
θὴ πρόθεση.

ΝΙΚ. Π. ΣΟΪΛΕΝΤΑΚΗΣ
Ἐφέτης Διοικ. Δικαιοσύνης
Δρ. Νομικῆς

ΣΤΟΥΣ ΕΜΜΑΟΥΣ

*Στοὺς Ἐμμαοὺς τοῦ Μυστηρίου μόνος φθάνω
ἀργὰ γιὰ θεατῆς στὸ μελισμὸ τοῦ Ἄρτου,
χωρὶς φωτιὰ ὁ Λόγος στὴν καρδιὰ νὰ καίει
ἀπόπνοια τῆς ἀπαράμιλλης φωνῆς Σου.*

*Ἀνέγγιχτο τὸ Δεῖπνο στὸ τραπέζι.
Οἱ μαθητὲς φευγάτοι κι ἄφαντος ὁ Ξένος.
Τὰ ψίχουλα κοιτάζω τοῦ κομμένου Ἄρτου
καὶ τὸ κρασί πού στὸ ποτήρι ἀστραφτοπαίζει.*

*Στοὺς Ἐμμαοὺς γιὰ πάντα θάμαι συνοδίτης,
μοῦ λές, ἂν ἔχεις τὴν καρδιὰ γιὰ μένα ἐτοίμη.
-Μ' ἀκούς πού σοῦ μιλά; Σὲ βλέπω καὶ μὲ βλέπεις
ἀναστημένος ζώντας μὲς στὸ Μαργαρίτη.*

ΕΛ. ΜΑΪΝΑΣ

«ΑΚΤΙΝΕΣ». Μηνιαῖον περιοδικόν. Κυκλοφορεῖ τὴν 1ην ἐκάστου μηνός. Ἰδιοκτήτης:
«Χριστιανικὴ Ἐνωσις Ἀκτίνες», ὁδὸς Καρύτση 14, 105 61 Ἀθήναι, Τηλ. 3235-023. Ἐκ-
δότης καὶ Διευθυντῆς Συντάξεως: Γεώργιος Δ. Ἰατροῖδης, Παρθενώνος 26, 117 42 Ἀθήναι.
Προϊστάμενος Τυπογραφείου: Θεόδωρος Γ. Δούρος, Ἰπποκράτους 189, 114 72 Ἀθήναι.
Τιμὴ τεύχους δρχ. 200. Ἐτησίαι συνδρομὴ, ἐσωτερικοῦ δρχ. 2000, ἐξωτερικοῦ 20 \$ U.S.A.
Ἡ διευθυνσις ἐπιφυλάσσει εἰς ἑαυτὴν τὸ δικαίωμα νὰ μὴ δημοσιεύῃ ἢ νὰ συντέμνῃ κατὰ
τὴν κρίσιν τῆς ὁποιαδήποτε χειρόγραφον. Χειρόγραφα δημοσιευόμενα ἢ μὴ, δὲν ἐπιστρέφον-
ται. Ἀναγγελίαι ἐντύπων ἐν γένει καὶ βιβλιοκρισίαι δὲν δημοσιεύονται.

Τόπος ἐκδόσεως Ἀθήναι, Ἀπρίλιος 1996

ΕΚΔΟΣΕΙΣ «Η ΔΑΜΑΣΚΟΣ»

Ἀπὸ τὶς ἐκδόσεις «Ἡ Δαμασκός» κυκλοφόρησαν:

ΑΛΕΞΑΝΔΡΟΣ Ι. ΓΚΙΑΛΑΣ

Γ. ΒΕΡΙΤΗΣ

Περιλαμβάνει τὴ βιογραφία
τοῦ ποιητοῦ καὶ μελετήματα γιὰ τὸ ἔργο του.

*

ΑΡΧΙΜ. ΗΛΙΑ ΜΑΣΤΡΟΓΙΑΝΝΟΠΟΥΛΟΥ
ΜΑΡΤΥΡΙΕΣ ΚΑΙ ΕΠΙΣΤΡΟΦΕΣ

Κορυφαῖοι τοῦ Πνεύματος «μαρτυροῦν τὴ ἀληθεία».

*

ΔΗΜΗΤΡΙΟΥ ΙΩ. ΚΩΝΣΤΑΝΤΕΛΟΥ

Πρωτοπρεσβυτέρου

Καθηγητοῦ Πανεπιστημίου

ΒΥΖΑΝΤΙΝΗ ΚΛΗΡΟΝΟΜΙΑ

Θεολογία - Ἱστορία - Παιδεία

*

ΑΥΤΟΙ ΔΕΝ ΥΠΕΚΥΨΑΝ

Γ' ἔκδοση

*

ΑΡΧΙΜ. ΙΩΑΝΝΟΥ Γ. ΑΛΕΞΙΟΥ

ΦΩΤΑ ΚΑΙ ΣΚΙΕΣ

Δοκίμια πνευματικοῦ προσανατολισμοῦ

*

ΑΡΧΙΜ. ΙΩΑΝΝΟΥ Γ. ΑΛΕΞΙΟΥ

ΤΟ ΠΑΡΑΞΕΝΟ

ΤΗΛΕΦΩΝΗΜΑ

Σκηνές καὶ χρονογραφήματα.

Ἐκδόσεις «Ἡ Δαμασκός»

Καρότση 14 - 105 61 ΑΘΗΝΑ - Τηλ. 32 21 283

«ΨΥΧΟΛΟΓΙΑ ΚΑΙ ΖΩΗ»

ΜΕΛΕΤΑΙ ΤΟΥ ΙΝΣΤΙΤΟΥΤΟΥ ΨΥΧΟΛΟΓΙΑΣ ΚΑΙ ΨΥΧΙΚΗΣ ΥΓΙΕΙΝΗΣ

ΕΚΔΟΣΕΙΣ «ΑΚΤΙΝΩΝ»

Κατάλογος τῶν βιβλίων πὸν ὑπάρχουν σήμερα
στὰ γραφεῖα τῶν «Ἀκτίνων»

ΑΠΟ ΤΑ ΨΥΧΟΛΟΓΙΚΑ ΠΡΟΒΛΗΜΑΤΑ ΤΟΥ ΕΦΗΒΟΥ Τόμος Α΄	1000
ΑΠΟ ΤΑ ΨΥΧΟΛΟΓΙΚΑ ΠΡΟΒΛΗΜΑΤΑ ΤΟΥ ΕΦΗΒΟΥ Τόμος Β΄	1000
ΑΠΟ ΤΑ ΨΥΧΟΛΟΓΙΚΑ ΠΡΟΒΛΗΜΑΤΑ ΤΟΥ ΚΟΡΙΤΣΙΟΥ Τόμος Α΄	1000
ΑΠΟ ΤΑ ΨΥΧΟΛΟΓΙΚΑ ΠΡΟΒΛΗΜΑΤΑ ΤΟΥ ΚΟΡΙΤΣΙΟΥ Τόμος Β΄	... 1000
ΑΠΟ ΤΑ ΨΥΧΟΛΟΓΙΚΑ ΠΡΟΒΛΗΜΑΤΑ ΤΟΥ ΠΑΙΔΙΟΥ	 1000
ΜΙΚΡΑ ΚΑΙ ΜΕΓΑΛΑ ΜΥΣΤΙΚΑ (γιὰ ἀγόρια ἀπὸ 16 ἐτῶν καὶ ἄνω)	 1500
ΕΓΚΟΛΠΙΟΝ ΓΙΑ ΚΑΘΕ ΕΛΛΗΝΑ ΝΕΟ	 100
ΑΠΟ ΤΗΝ ΨΥΧΟΛΟΓΙΑ ΤΟΥ ΓΑΜΟΥ - Η ΠΡΟΕΤΟΙΜΑΣΙΑ	 800
ΑΠΟ ΤΗΝ ΨΥΧΟΛΟΓΙΑ ΤΟΥ ΓΑΜΟΥ - Η ΑΡΜΟΝΙΑ	 800
Η ΨΥΧΙΚΗ ΥΓΙΕΙΝΗ ΤΟΥ ΜΑΘΗΤΟΥ	 500
ΤΑ ΔΥΣΚΟΛΑ ΠΑΙΔΙΑ	 500
Ο ΑΡΤΙΟΣ ΑΝΘΡΩΠΟΣ	 800

Οἱ συνδρομηταὶ τῶν «Ἀκτίνων» πὸν ἐπιθυμοῦν νὰ προμηθευθοῦν βιβλία ἀπὸ τὸν ὡς ἄνω κατάλογο παρακαλοῦνται νὰ τηλεφωνήσουν στὸ τηλέφωνο τῶν «Ἀκτίνων»: 32 35 023.